

Toprak ve Düşman: Yahudi Kaynakları Bağlamında Bir Analiz

The Land and the Enemy: An Analysis in the Context of Jewish Source Materials

Abdullah Altuncu*

Öz

Yahudi geleneğine göre Filistin toprakları, Tanrı tarafından İbrahim ve soyuna vadedilen bir bölge olmuş, Tanrı'nın bu ahdi İshak ve Yakup'la devam etmiştir. İlk ahdin İbrahim'le yapılmasına rağmen İsmail ve İshak'ın oğlu Esav bu ahdin dışında bırakılmıştır. Yakup'tan itibaren gelen bütün neslin İsrailoğullarına mensup kabul edilmesi sebebiyle bu andan itibaren herhangi bir dışlama söz konusu olmamıştır. Yahudi tarihinde yaşanan sürgünler, Tanrı'nın emirlerini hiçe sayan İsrailoğullarına yönelik yine Tanrı'nın bir cezası olarak görülmüş ahdin ebediliği inancı doğrultusunda sürgünün sona ereceği ve tüm Yahudilerin bu topraklara yeniden döneceği kabul edilmiştir. Sürgünün sona ermesi ise Mesih ve eskatolojik beklentilerle birlikte ele alınan bir konu olmuştur. Yahudi kaynakları incelendiğinde kutsal toprak anlayışı ile ilişkili olarak ortaya çıkan bir diğer unsur düşman kavramıdır. İsrailoğullarının hakkı kabul edilen topraklarla bir şekilde bağı bulunan tüm kişi ve topluluklar, Tanrı'nın ve İsrailoğullarının en büyük düşmanları olarak Yahudi kutsal metinlerinde yer almıştır. Tevrat metinlerinin teşekkül sürecinde kurgulanan anlatılarla ahdin kapsamından koparılan İsmail ve Esav, rabbani yorumlarda Tanrı tarafından tamamı yok edilecek olan iki topluluğun atası kabul edilmiştir. Yine Amalek, yedi Kenan ulusu ve Roma da İsrailoğullarının toprakla olan bağına zarar veren uluslar olarak erken dönemde düşman kategorisine dahil edilmişlerdir. Sonraki süreçte Yahudilere düşmanlık yapan ya da onların varlığına yönelik tehdit oluşturan bütün farklı uluslar, erken dönemde kurgulanan bu düşman kategorileri ile betimlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Ahit, Toprak, Düşman, İsmail, Esav, Edom, Amalek, Roma*

Abstract

According to Jewish tradition, the land of Palestine was a region promised by God to Abraham and his descendants, and this covenant of God continued with Isaac and Jacob. Although the first covenant was made with Abraham, Ishmael and Isaac's son Esau were excluded from this covenant. Since the entire generation after Jacob was considered to be a member of the Israelites, there was no exclusion from that moment on. The exiles in Jewish history were seen as God's punishment for the Israelites who disregarded God's commands, and in line with the belief in the eternity of the covenant, it was accepted that the exile would end and all Jews would return to these lands. The end of exile has been a subject addressed together with the Messiah and eschatological expectations. When Jewish sources are examined, another element that emerges in relation to the understanding of the holy land is the concept of enemy. All individuals and communities who had relations with the lands considered to be the rights of the Israelites were included in the Jewish scriptures as the greatest enemies of God and the Israelites. Ishmael and Esau, who were separated from the scope of the covenant by the narratives constructed during the formation process of the Torah, are accepted as the ancestors of two communities that will be completely destroyed by God in rabbinic interpretations. However, Amalek, the seven Canaanite nations, and Rome were also included in the enemy category early on as nations that damaged the Israelites'

* Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı a.altuncu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7385-9188

bond with the land. In the following period, all the different nations that were hostile to the Jews or posed a threat to them were described with these enemy categories created in the early period.

Keywords: *Covenant, Land, Enemy, Ishmael, Esau, Edom, Amalek, Rome*

Extended Abstract

In terms of Judaism, just as the Israelites were chosen and considered sacred compared to other nations, the Palestine region was also chosen and considered sacred compared to the rest of the earth. However, the Israelites' relationship with the land of Palestine was constructed as a result of God's promise in the scriptures. Although Abraham and his descendants are mentioned in the Torah regarding the promise of sacred lands, it is seen that the names that are considered the ancestors of different nations from the first generation are excluded from this promise. In the Jewish tradition, the first-born son was called behor and had a special status. However, none of the names in the ancestral period of the Israelites are the first son of his father. Since primogeniture is a concept associated with belonging to God, Isaac, Jacob, Joseph and Ephraim, who are considered the ancestors of the Israelites, are positioned as behor by somehow excluding or rejecting the first sons. When we look at the information about God's covenant with Abraham mentioned in the Torah and the promise of the Palestine region by God to Abraham and his descendants, we see that Ishmael and Esau, who are considered the ancestors of different nations, were pushed out of the covenant with various events, even though they were the first sons, and even from the point of view of the Israelites, it appears that it has been transformed into the "enemy" form.

Although the hope of "return" was always kept alive after the exile of the Jews from the Palestinian region and the destruction of the Temple, it is understood that a new attitude was exhibited with the comments produced from this period onwards. In Jewish history, since the Babylonian exile, every destruction and separation from the Palestinian region has been accepted as a divine punishment and a manifestation of His will. Exile is a plan of God; Going into exile and living outside the Palestinian territory, consenting to this plan; Living in the lands considered sacred rather than going into exile was seen as rebellion against God.

Zionism, which set out with the slogan "a landless people, a land without people" so that the Jews could have an independent and national homeland, found the land it was looking for in the Torah texts and targeted the Palestinian region. As the activities towards the establishment of Israel gradually increase within the Zionist movement, serious steps have begun to be taken regarding the restoration and transformation of the land and people, that is, the Palestinian region and the Jews. David Ben Gurion, the first prime minister of Israel, set out to draw the borders of Israel, centering on the Torah, even before the establishment of the state, but like other Zionist leaders, he had to stretch these borders in the following period. However, it is noteworthy that Zionism removes all sacred texts, narratives and symbols related to Judaism from their religious form and interprets them from a new and secular perspective as "a part of Jewish history". Zionism, which centers every element from the borders of Israel to the discourse determined by the Torah, seems more inclined to accept the Torah and the Torah narratives as the ancient texts of the Jewish nation that guides Israel, rather than seeing it as God's law for the Jews. In terms of Jewish tradition, the limits that can only be reached with the coming of the Messiah have been accepted by Zionism as the most priority task given to the Jewish nation by Jewish history, to reach which every opportunity and every method can be used.

When we look at the information in the Jewish tradition, the most general form of humanity throughout history is Israelites and foreigners; It is seen that foreigners are classified as Noahides and pagans. In the Torah texts, pagans, as a community that rebelled against God, were considered the main enemies of God and therefore the Israelites. Apart from this general categorical distinction, some people, nations and communities that existed in history were positioned as the

main enemies of the Israelites. It seems that the most important element in determining these enemies is land or the Palestinian region. It can be seen that different communities living in the Palestine region were quickly included in the enemy category, both before the Israelites settled in this region and during the periods when they existed in the region.

When we look at the narratives in the Jewish tradition, it is God himself who continues the fight against the enemies. Accordingly, the first enemies that came to the fore were the descendants of Ishmael and Esau, who were from the descendants of Abraham but were excluded by the Jews. Again, in Jewish history, Esau was a name that characterized Edom, and Edom was associated with Babylon, Helen, Rome and Christianity. Apart from Ishmael and Esau, who were made enemies in the early periods of the Jewish tradition, there are two important examples that showed a harsher reaction and formed the basis for war-related practices. The Amalekites and the Seven Canaanite nations, which we encountered when the Israelites left Egypt and headed towards the Palestinian region, were the subject of most of the enemy narratives in the Torah. Although these communities, where hatred towards them became evident as a result of living in the Palestinian region, have not survived to the present day, they are considered the eternal enemies of “Israel” and the Jews. It is clear from the method of the attacks that the word Amalek used by the Israeli authorities after the latest attacks was not chosen randomly. In this context, Zionism maintains its secular attitude and shows an insensitive approach to the daily commands of the Torah; It does not shy away from unearthing thousands of years of Torah narratives in the context of land, enemies and war.

Giriş

Yahudi geleneğinde öne çıkan erken dönem anlatıları ve oluşan tutumların yeni bir şekle bürünmesi Siyonizm’in ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Hareket, Filistin bölgesine yönelik faaliyetlerini arttırdıkça yerleşim, ideoloji ve eğitim konularına daha fazla yoğunlaşmış, bütün bunlar üzerinden modern-seküler Yahudi kimliğini inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda geleneğe ait bazı unsurlar reddedilmiş, kimlik tanımları değiştirilmiş, seküler ve ulusal gayeler çerçevesinde hareket edilmiştir. Özellikle Tevrat’a yer alan İbranice kavramlara müracaat edilmiş ve seküler imgelere sahip bir terminoloji oluşturulmuştur. Örnek vermek gerekirse Orta Çağ boyunca neredeyse kullanımdan kaybolan ve Tevrat’ta “silahlı asker” anlamına gelen *halutz* kelimesi yirminci yüzyılın başlarından itibaren Siyonist liderler tarafından yeniden keşfedilmiş ve Filistin bölgesinde Siyonizm doğrultusunda ilk faaliyet yürüten hareket öncülerini tanımlamak için kullanılan bir kelime olmuştur (Troen, 2000: 304). Yine şehirlerin, yerleşim yerlerinin ve sokakların isimleri, Tevrat’taki bölge adlarından ya da Yahudi tarihi ve Siyonizm açısından önde gelen kişilerin isimlerinden verilmiştir. İsrail’in kurulmasından sonra 1952 yılından beri *Lira* olarak kullanılan para birimi de 23 Şubat 1980 tarihinden itibaren Tevrat’tan üretilen bir isim olarak *Şekel* haline gelmiştir. Dolayısıyla Tevrat İbranicesi üzerinden gerçekleştirilen kültürel bir reform hareketi, Siyonizm’in tüm süreci boyunca etkili olmuştur. Bununla birlikte bu ifade ve kelimelerin Tevrat’ta taşıdığı dini imgelerden soyutlandığı ve Siyonizm’in seküler ve ulusal karakterine uygun anlamlar barındıracak şekilde yeniden kurgulandığı görülmektedir. Benzer tavır, İsrail tarihinde yaşanan savaşlar, güvenlik politikaları ve düşman algısında da karşımıza çıkmaktadır. İsrail’in kurulmasından sonra gerçekleşen tüm savaşlarda yoğun şekilde *Amalek*, *yedi Kenan ulusu*, *Tanrı’nın düşmanları*, *Vadedilmiş topraklar*, *İsrail’in ebedi yurdu* gibi dini tonlar barındıran

kavramların kullanıldığı görülmektedir. Nitekim benzer ifadeler, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu tarafından Gazze'ye yönelik uluslararası hukuk ve insanlık dışı saldırılar sırasında da kullanılmıştır. Netanyahu, 28 Ekim 2023 tarihinde düzenlemiş olduğu bir basın toplantısında Tevrat'tan alıntı yapmış ve "Amaleklilerin size yaptığını unutma! der. Biz de hatırlıyor ve savaşıyoruz." ifadelerini kullanmıştır. Yine saldırılara katılan İsrail askerlerine hitaben yapmış olduğu açıklamada da "Siz Mısır'dan çıktıktan sonra Amaleklilerin yolda size neler yaptığını anımsayın." şeklindeki Tevrat cümlelerine yer vermiş ve benzer tavrını sürdürmeye devam etmiştir (Anadolu Ajansı, 2024). Müslüman ve Hıristiyanların kutsal mekanlarına yönelik baskın ve saldırıların Tevrat'ta tasvir edilen putperest ulusların mabetlerinin yok edilmesi sahnelerine benzemesi, gerçekleştirilen uzun süreli askeri faaliyetlerin Amalek ve yedi Kenan ulusuna yönelik imha emirlerini anımsatması, üzerinde ciddi şekilde düşünülmesi gereken konulardır. Son saldırıların ardından İsraili yetkililerin kullanmış olduğu Amalek kelimesinin gelişigüzel bir şekilde seçilmediği saldırıların yönteminden de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda seküler tavrını koruyan ve Tevrat'ın gündelik emirlerine karşı duyarsız bir yaklaşım gösteren Siyonizm; toprak, düşman ve savaş bağlamında binlerce yıllık Tevrat anlatılarını gün yüzüne çıkartmaktan geri durmamaktadır. Yahudi toplumunun ortak değerleri ve Yahudi tarihinin erken örnekleri olarak görülen imge ve semboller, dini bağlamlarından koparılıp nasıl kullanıldıysa Tevrat'taki toprak, düşman ve "kutsal savaş" tasvirleri de Siyonizm'in uzun süreli hedefleri doğrultusunda seküler bir tavırla ele alınmıştır. Bütün bunlar ise bölgedeki barış ortamının telafi edilemeyecek derecede yok olmasına, kin ve nefretin artmasına, dünya üzerindeki Yahudi karşıtı tutum ve tavırların güç kazanmasına neden olacaktır. Halbuki İsrail kendisini, tüm dünya kamuoyuna "bütün Yahudilerin hamisi" olarak takdim etse de İsrail'e yönelik en büyük eleştiriler yine Siyonizm'e mesafeli Yahudi çevrelerden gelmektedir. Bu grupların yaşanan olaylar sonrasında başlattıkları protesto gösterilerine yapılan müdahalelere baktığımızda ise Babil sürgünü sonrasında reddedilen Samirilere yönelik tepki ve dışlamanın modern versiyonlarıyla karşılaşmaktayız. Bu bağlamda dünya üzerindeki farklı Yahudi gruplarının Amalek şeklindeki nitelendirmelerini bizzat Siyonizm'e yönelik yaptıkları unutulmamalıdır.

Bu makalede Yahudi geleneğinin en önemli unsurlarından birisi olan "kutsal toprak" anlayışı ve bu toprakla bağlantılı bir şekilde kendisini gösteren "düşman" algısı Yahudi kaynakları bağlamında ele alınacaktır. Makalede vadedilmiş topraklar ve Yahudi tarihindeki düşman betimlemeleri ile ilgili tüm verilerin bir araya getirilmesi gibi bir amaç bulunmamaktadır. Hakkında ciltler dolusu eserin yazılabileceği bu başlıklar, Yahudi tarihinin erken dönemleri ile sınırlandırılmış ve birbirleri ile ilgisi bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışma ile Filistin'de yaşanan gerilim ve çatışmaların anlaşılması, sonraki süreçte yapılacak çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Kutsal Toprak Anlayışı

Yahudi geleneğinin en önemli unsurlarından birisi kutsal toprak anlayışıdır. Yahudilik belli bir soy ve toprakla ilişkilendirilen, bu unsurların merkezde olduğu bir dindir (Katar, 2022: 25). Bununla birlikte "seçilmişlik" ve "vadedilmiş toprak anlayışı", İsrailoğullarının

herhangi bir fiziksel ya da ahlaki özelliğiyle değil Tanrı'nın İsrailoğullarına koşulsuz sevgisiyle ilişkilendirilmiştir (Gürkan, 2009: 15). Dini metinlere ve rabbani yorumlara bakıldığında Yahudiler ile Filistin bölgesi ve özellikle Kudüs arasında derin bir bağ kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Yahudilik açısından İsrailoğulları, diğer milletlere nazaran nasıl seçilmiş ve kutsal kabul edilmiş ise Filistin bölgesi de yeryüzünün geri kalan kısmına göre seçilmiş ve kutsal kabul edilmiştir. Bu bağlamda yeryüzünün merkezi olarak görülen bölge, Tanrı'nın kutsallığının ve hükmünün doğrudan tecelli ettiği topraklar olarak kabul görmüştür (Gürkan, 2008: 93). Tanah içerisinde Şalem, Yeruslayim, Moriya ve Yevus gibi isimlerle bahsi geçen Kudüs (Tekvin, 14:18; 22:2; Yeşu, 10:1; Hakimler, 19:10-11; Mezmurlar, 76:2), gelenek içerisinde Siyon olarak da adlandırılmış ve Yahudiler açısından yeryüzünün diğer tüm bölgelerinden farklı bir anlam taşımıştır. Yahudi geleneğine göre Tanrı'nın tecellisi olarak ifade edilen *Şekina*'nın burada ikamet ettiğine inanılmış, üzerinde İsrailoğullarının yaşaması hatırına bu toprakların kutsal kabul edildiği belirtilmiştir (Meral, 2021: 97). Nitekim Yahudi geleneği açısından kutsal topraklarda yaşamak Tevrat'ın tüm emirlerine uymakla eşdeğer kabul edilmiştir (Sifre Dvarim, 80). Bu toprakların da İsrail, Kudüs, Moriya tepesi ve Tapınak alanı şeklinde giderek artan bir kutsallığının bulunduğu (Gürkan, 2008: 85-86), en kutsal alanın ise Süleyman Mabedindeki *Kodeş ha-Kodaşim* şeklinde isimlendirilen kutsallar kutsalı bölümünün olduğu ifade edilmiştir. Bu durum Talmud'da "Diasporada duran kişi yüreğini *Eretz Yisrael*'e yönelmelidir. *Eretz Yisrael*'de duran kişi yüreğini *Yeruşalim*'e yönelmelidir. *Yeruşalim*'de duran bir kişi yüreğini Tapınağa yönelmelidir. Tapınakta duran bir kişi ise yüreğini kutsallar kutsalına (*Kodeş ha-Kodaşim*) yönelmelidir." şeklinde ifade edilmiştir (Babil Talmudu, Berahot 30a). Bununla birlikte İsrailoğullarının Filistin topraklarıyla ilişkisi, Tanah'ın ilk kitabında yer alan farklı *pasuklar* üzerinden Tanrı'nın vaaadinin bir sonucu olarak inşa edilmiştir. Toprakların sınırlarının ve üzerinde yaşayan toplulukların da zikredildiği en bilinen pasuk, "O gün Rab Avram'la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları, Kenlilerin, Kenizlilerin, Kadmonluların, Hititlerin, Perizlilerin, Refaluların, Amorluların, Kenanlıların, Girgaşlıların, Yevusluların topraklarını senin soyuna vereceğim." şeklindedir (Tekvin, 15:18-21).

Tekvin bölümündeki Filistin bölgesinin vadedilmesiyle ilgili pasuklarda en dikkat çekici olan hususlardan birisi olayın kurgusudur. Nitekim bahsi geçen ifadelerden hemen önce İbrahim'in, miras olarak alacağı bu topraklarla ilgili bir alamet istemesi anlatılmaktadır. Bunun üzerine Tanrı, İbrahim'den üçer yaşında bir düve, bir keçi, bir koç ile kumru ve güvercin yavrusu getirmesini istemiş, İbrahim de Tanrı'nın emri doğrultusunda kuşların dışındaki hayvanları kesip parçalarını birbirine karşı dizmiş ve bu parçaların arasından geçmiştir (Tekvin, 15:7-10). Bu sebeple Tanrı'nın İbrahim'le yapmış olduğu bu ahit, *Brit beyn ha-Batarim* yani "parçalar arasında ahit" olarak isimlendirilmiştir (Meral, 2021: 98). Bu ifadelerin yorumlarında kuşların İsrailoğullarını, ikiye kesilerek karşılıklı yerleştirilen parçaların ise Tanrı ve İbrahim tarafından ahdin kabul edildiğini sembolize ettiği belirtilmektedir. İbrahim'in gerçekleştirdiği bu uygulamayla anlaşmanın mühürlendiği, nesiller boyunca devam edeceği ve "geri alınamaz" hükmüne kavuştuğu böylece İbrahim'in, bu toprakların Tanrı tarafından kendisine ve soyuna miras olarak

verildiğinden emin olduğu anlatılmaktadır (Bereşit, Tora ve Aftara, 2002: 103). Yahudi geleneğine göre kutsal toprakların İbrahim ve soyuna vadedilmesinin alameti olarak sunulan “hayvanların kesilerek parçalanması” şeklindeki anlatının farklı bir biçimi ise ayrı bir konu bağlamında Kur’an’da yer almaktadır (Bk. Meral, 2020a: 15). Bu ayetlerde “İbrâhim ‘Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!’ deyince, rabbi ‘Yoksa inanmıyor musun?’ demişti. O ‘Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye’ cevabını verdi. Rabbi ‘Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir’ buyurdu.” (Bakara, 2/260) ifadeleri bulunmaktadır. Tevrat metinlerinde ölüm sonrası hayata dair net bir ifadenin bulunmaması, ölümlerin diriltilmesi, cennet ve cehennem gibi ölüm sonrasıyla ilgili konularda bilgi verilmemesi, Saadya Gaon (ö. 942), İbn Meymun (ö. 1204) ve İbn Kemmune (ö. 1286) gibi Yahudi alimleri tarafından da kabul edilen bir husus olmuştur (Meral, 2020b: 11). Dolayısıyla ahiret anlayışı ile ilgili bir anlatının Tevrat’ta “vadedilen topraklar” bağlamında kurgulandığı sonucuna varmak da mümkündür.

Tevrat’ta kutsal kabul edilen toprakların vadedilmesiyle ilgili olarak İbrahim ve soyu zikredilmiş olsa da daha ilk nesilden itibaren farklı milletlerin atası olarak kabul edilen isimlerin bu vaatten dışlandığı görülmektedir. Yahudi geleneğinde ilk doğan erkek çocuk *behor* olarak isimlendirilmiş ve özel bir statüye sahip olmuştur. Bununla ilgili olarak Tevrat’ta iki eşe sahip olan bir kocanın, sevmediği kadından olan büyük oğlunun yerine sevdiği kadından olan küçük oğlunu kayırması ve ilk oğulluk hakkını ona vermesi bile kesin bir şekilde yasaklanmış (Tesniye, 21:15-17). Yine Tevrat’ta insanların ve hayvanların ilk doğanlarının Tanrı’ya adanması gerektiği belirtilmiştir (Çıkış, 13:1-2). Ayrıca bu bağlam üzerinden İsrailoğulları, Tanrı’nın “ilk oğlu” olarak tasvir edilmiştir (Çıkış, 4:22). Buna rağmen İsrailoğullarının atalar dönemindeki hiçbir isim, babasının ilk oğlu değildir. İlk oğulluk, Tanrı’ya ait olma ile ilişkilendirilen bir kavram olduğu için İsrailoğullarının ataları kabul edilen İshak, Yakup, Yusuf ve Efrayim ilk oğulların bir şekilde dışlanması ya da reddedilmesiyle *behor* olarak konumlandırılmışlardır (Altinel, 2021: 66-67). İsmail, İbrahim’in ilk doğan erkek çocuğu olmasına, daha küçük yaşlarda bulunmasına ve henüz İshak doğmamasına rağmen kutsal topraklarla ilgili “... senin soyuna vereceğim.” ifadesinin dışında tutulmuştur (Gürkan, 2005: 39). İsmail’in adının daha doğmadan önce Tanrı’nın meleği tarafından “Tanrı işitir” anlamıyla verilmesi (Tekvin, 16:11), çeşitli yorumlarda “İsmail’in soyundan olan neslin, gelecekte kutsal topraklarda büyük zulümler yapacağı ve bu zulme maruz kalan insanların feryadının ise Tanrı tarafından işitileceği” şeklinde açıklanmıştır (Hyrkanos, 1970: 231). Yine farklı yorumlarda İsmail, adı güzel olan fakat davranışları kötü olan kişiler arasında zikredilmiş ve Tanrı’ya itaat etmediği belirtilmiştir (Bk. Araz, 2022: 123). İbrahim’in Tevrat’ta geçen “Keşke İsmail senin önünde hayatta kalabilse” duasının, İsmail’in ilk oğulluğuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen Tevrat’ta İsmail’in kutsanması, soyunun çoğalacağı ve neslinden gelenlerin büyük bir ulus olacağı ifadeleriyle sınırlandırılmıştır. İbrahim’le yapılan vaadin ise ancak doğacak olan İshak ve soyuyla sürdürüleceği belirtilmiştir (Tekvin, 17:18-21; Harman, 2007: 154; Altinel, 2021: 68). Benzer bir durum İshak’ın oğulları arasında da göze çarpmaktadır. Tevrat’ta İshak’ın, Esav ve Yakup isminde ikiz

oğullarının olduğu anlatılmaktadır. Doğan ilk çocuk Esav olmasına rağmen, hem ilk oğulluk hakkı olan *behorluktan* vazgeçerek bunu bir parça ekmek ve bir kâse çorba karşılığında Yakup'a verdiği (Tekvin, 25:29-34) hem de annesi Rebeka'nın bir oyunuyla İshak'ın kutsamasının (*beraha*) kendisi yerine Yakup'a yapıldığı anlatılmaktadır (Tekvin, 27:1-29). Tevrat'ın ilerleyen bölümlerinde ise Yakup'un Beer-Şeva'dan Harran'a doğru yolculuk ettiği sırada bir rüya gördüğü ve rüyasında Tanrı'nın kendisine "Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrısı Rab benim. Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim." (Tekvin, 28:13) şeklinde seslendiği anlatılmaktadır. Böylece İbrahim'le yapılan anlaşma İshak'la sürdürülmüş sonrasında ise Esav bu ahdin tarafı olmaktan yoksun bırakılarak Yakup'la devam ettirilmiştir. Fakat Yakup'un on iki oğlundan ve onların çocuklarından kutsal topraklardaki paydan özel olarak hiçbir kimse dışlanmamıştır.¹

Tevrat'ta bahsi geçen Tanrı'nın İbrahim'le ahitleşmesi ve Filistin bölgesinin Tanrı tarafından İbrahim ve soyuna vadedilmesi ile ilgi bilgilere baktığımızda farklı ulusların atası kabul edilen İsmail ve Esav'ın ilk oğul olmasına rağmen çeşitli olay örgüleriyle ahdin dışına itildiği hatta İsrailoğulları açısından "düşman" formuna dönüştürüldüğü görülmektedir. Fakat Yakup'un on iki oğlu, aynı zamanda on iki kabilenin atası kabul edildiği için toprak konusunda benzer bir dışlama, suçlama ve ayrımla karşılaşmamıştır. Bütün bu anlatılar bir arada düşünüldüğünde "kutsal toprak" anlayışının ve bu toprakların İsrailoğullarına vadedilmesinin, geçmişin yeniden kurgulanması ve bu kurgunun Yahudi dini metinlerine entegre edilmesiyle oluşturulduğu sonucuna varmak mümkündür (Bk. Gürkan, 2005: 39-43). Nitekim Kur'an'da yer alan birçok ayette bu bakış açısına net bir şekilde itiraz edildiği görülmektedir (Bk. Mâide 5/18; Bakara 2/80-82, 94-96, 111-112; Nisâ 4/49-54; Cum'a 62/6-7).

Yahudi kutsal metinlerinde İsrailoğullarının Musa öncülüğünde Mısır'dan çıkarak Filistin bölgesine doğru ilerleyişleri, ele geçirilen toprakların on iki kabileye taksim edilmesi, Yeşu döneminde gerçekleşen savaşlar, krallığın kurulması, Kudüs'ün Davud döneminde ele geçirilerek başkent yapılması, Süleyman Mabedi'nin inşası ve krallığın parçalanması ayrıntılı bir şekilde ve uzun uzadıya anlatılmaktadır. Muhakkak bu anlatıların hepsi Yahudiler açısından Filistin bölgesinin önemi ve kutsiyetine yönelik ifadeler barındırmaktadır. Bununla birlikte Kudüs başta olmak üzere kutsal kabul edilen topraklarla ilgili önemli anlatılar, Babil ve Roma İmparatorluğunun Tapınağı yıktığı ve buradaki tüm Yahudileri sürgüne gönderdiği dönemlerden itibaren oluşan gelenek ve metinlerde kendisini göstermektedir. Tanrının tecellisinin bizzat ikamet ettiğine inandıkları kutsal topraklardan sürülmek ve Tapınağın yıkılışı Yahudilerde ciddi travma

1 Bununla birlikte Yakup'un ilk oğlu Ruben, işlemiş olduğu bir suç (Tekvin, 35:22) nedeniyle ilk oğulluk hakkını kaybetmiştir. Ayrıca bu olay, Ruben'le birlikte Bilha'nın oğulları Dan ve Naftali'ye de leke geçmesine neden olmuştur. Bu olay üzerinden ilk oğulluk hakkının dördüncü oğul Yahuda'ya ya da on birinci oğul Yusuf'a geçtiğini söyleyen rivayetler mevcuttur. Yine Tevrat'ta Yakup'un, Yusuf'un babasına itiraz etmesine rağmen Yakup, sağ elini küçük olan Efrayim'in başına koyarak kutsamayı yapmıştır. Krallık yıkıldıktan sonra kuzeydeki İsrail Krallığının ilk kralı Yeroboam'ın Efrayim soyuna mensup olması oldukça dikkat çekicidir. Bu kutsama anlatılarında ya da Davut soyundan ve Yusuf soyundan ayrı mesih beklentilerinin oluşmasında kuzeydeki İsrail Krallığı ile güneydeki Yahuda Krallığı arasındaki rekabetin etkili olduğunu düşünmek mümkündür. (Bk. Altınel, 2021: 70-71).

etkisi oluşturmuş, bu etki yüzlerce yıl boyunca oluşturulan metinlere de yansımıştır. Bu bağlamda sürgün, İsrailoğullarının işlemiş olduğu büyük hatalar nedeniyle Tanrı'nın verdiği bir ceza şeklinde kabul edilmiş, vad edilen topraklara dönüş eskatolojik beklentilerle sunulan bir durum olmuş ve toprakla kurulan ilişki, ahitleşme ve Tanrı'nın iradesinin ezelden tecellisi olarak diaspora döneminde de gösterilmeye devam etmiştir. Bunun belirgin örneklerinden birisini Raşi'nin *Bereşit* yorumunda görmek mümkündür:

“İsrail'in Yasa kitabı olan Tevrat'ın, İsrail'e verilen ilk emir olan 'Bu ay sizin için ilk ay, yılın ilk ayı olacak.' (Çıkış 12:2) ifadesiyle başlaması gerekirdi. Buna rağmen yaratılışın anlatılmasıyla başlamasının nedeni nedir? Mezmurlar 111:6 bölümünde ifade edilen düşünceden dolayı. Dünya halkları İsrail'e, 'Siz soyguncusunuz, çünkü Kenan'daki yedi ulusun topraklarını zorla aldınız' derlerse, İsrail onlara şöyle yanıt verebilir: 'Bütün yeryüzü Tanrı'ya aittir. O yarattı ve dilediğine verdi. Dilediği zaman onlara verdi, dilediği zaman da onlardan alıp bize verdi.'” (Raşi al-Bereşit, 1:1).

Yahudi geleneği, sürgün dönemlerinde dahi kutsal kabul edilen topraklarla ciddi bağların inşa edilmeye çalışıldığı bir anlayış oluşturmuştur. İşlenen büyük günahlar sonucunda mabetleri yıkılan ve kutsal kabul ettikleri topraklardan çıkartılan Yahudiler (I. Krallar, 9:3-9), Tanrı'nın ebedi vaadi doğrultusunda bu bölgeye yeniden döneceklerine inanmışlardır. Dolayısıyla sürgün, yüzyıllar boyunca devam etse de geçici kabul edilmiş ve Filistin bölgesiyle olan bağ her nesilde tekrar kurulmuştur. Sürgüne maruz kalmalarına rağmen halen “Tanrı'nın halkı” olduklarını “Hoşea'nın ailesine gösterdiği sadakate karşılık Tanrı ona şöyle dedi: 'Onlara bağlı olduğun ve onları terk etmeyeceğin gibi, ben de oğullarım, çilelere göğüs geren sadık evlatlarım, İbrahim, İshak ve Yakup'un oğulları olan Yahudi halkına hala bağlıyım. Onlar o kadar özeldir ki dünyamda edindiğim dört kazanımdan biridirler.” (Babil Talmudu, Pesahim 87b) ifadeleriyle belirtmişlerdir. Bu doğrultuda Tanrı'nın emirlerine riayet etmek sürgünü ortadan kaldıracak yegâne unsur olarak kabul edilmiştir. “Sizi *Eretz Yisrael*den sürgün ediyor olsam da *mitsvotlara* (emirlere) uyun ki geri döndüğünüzde sizin için yeni olmasınlar.” (Sifre Dvarim, 43) ifadesi bunun en temel göstergelerinden birisidir. Geri dönüş özlemi Yahudilikte *Amida* olarak isimlendirilen günlük dualarda ise “Özgürlüğümüz için büyük *şofar* çal, sürgünlerin toplanması için sancağı yükselt ve bizi dünyanın dört bir tarafından bir araya getir.” (Sidur Aşkenaz, Amida, Kvutz Galiyot) şeklinde yer almaktadır. Yine *Yom Kipur* ve *Pesah Sederi*'nin sonunda okunan “Gelecek yıl Kudüs'te” ifadesi de Yahudiler açısından toprakla kurulan bağın önemini göstermektedir.

Yahudilerin Filistin bölgesinden sürülmeleri ve Tapınağın yıkılması sonrasında “geri dönüş” ümidi sürekli canlı tutulsa da bu dönemden itibaren üretilen yorumlarla yeni bir tavrın sergilendiği anlaşılmaktadır. Davud'un kurmuş olduğu krallığın devam edeceğine, Kudüs'ün her türlü saldırıdan korunacağına ve bölgenin asla ele geçirilemeyeceğine inanan Yahudiler (Kurt, 2007: 49), kendi tarihleri açısından yaşanan felaketler karşısında bu düşünceleri terk etmek durumunda kalmışlardır. Bu doğrultuda sürgün yeni şanssızlıkların ve büyük sıkıntıların başlangıcı olarak görülmüş ve ölümden daha ağır bir ceza olarak kabul edilmiştir (Kurt, 2006: 62-63). Tevrat'ta yer alan hükümlerin büyük bir kısmı Filistin bölgesi ve Tapınakla ilgili olduğu için Tevrat okumaları ve yorum faaliyetleri üzerinden ilerleyen yeni dini uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bunun dışında

Yahudi kimliğinin korunması, Tevrat'a bağlılık ve ona göre bir yaşam sürme temel esas haline getirilmiştir. Geri dönüş ve Tapınağın yeniden inşası konusu ise zihinlerde canlı tutulan fakat Yahudilerin sürgün çağları boyunca ulaşılamaz görülen bir konu halinde kalmıştır. Nitekim bununla ilgili olarak Yahudi geleneği içerisinde Rabbi Levi'den nakledilen şu ifadeler yer almaktadır: “Tanrı şöyle dedi: (Tapınak) Yıkıldığında benim için doğru insanlar üretti ve ayakta dururken benim için kötü insanlar üretti. Yıkılırken benim için doğru insanlar üretti: Daniel ve arkadaşları, Mordehay ve arkadaşları, Ezra ve arkadaşları. Ayakta kaldığında ise benim için kötü insanlar üretti: Ahaz ve ortakları, Menaşe ve ortakları, Amon ve ortakları.” (Midraş Rabba, Şir ha-Şirim Rabba 4:4). Dolayısıyla Babil sürgününden itibaren Yahudi tarihi açısından her yıkım ve Filistin bölgesinden kopuş, tanrısal bir ceza ve onun iradesinin bir tecellisi olarak kabul edilmiştir. Sürgün, Tanrı'nın bir planı; sürgüne giderek Filistin bölgesi dışında yaşamak, bu plana rıza göstermek; sürgüne gitmeyip kutsal kabul edilen topraklarda yaşamak ise Tanrı'ya başkaldırmak olarak görülmüştür. Yeremya'nın kehanetlerinde (Bk. Yeremya, 24:1-10) sürgüne gidenlerin iyi incirlere, sürgünden arta kalanların ise çürük ve kötü incirlere benzetilmesinin en temel sebebi de bu yaklaşımdır (Kurt, 2008: 260).

Bar-Kohba İsyanı'nın başarısızla sonuçlanması sonrasında Yahudi dini ve siyasi hayatının uzun bir yapılanma sürecine girdiği görülmektedir. Bunun sonucunda Orta Çağ'ın başlarından itibaren rabbani din adamları, Yahudilerin liderliğini üstlenmiş ve farklı bir alternatif bulunmadığı için Yahudi olmayanların siyasi egemenlikleri kabul edilmiştir (Firestone, 2012: 108). Tüm bu süreç içerisinde rabbani din adamları Neşideler Neşidesi (Neşideler Neşidesi, 2:7, 3:5, 8:4) bölümünde yer alan üç yemin üzerinden üretilen bir Talmud yorumunu merkeze alarak sürgün hayatına yönelik net bir tutum oluşturmuşlardır. Talmud'da bu yeminler “Bu üç yemine neden ihtiyaç duyulmuştur? Birincisi, Yahudiler *Eretz Yisrael*'e bir duvar gibi değil yavaş yavaş yükselsinler diye. Bir diğeri ise Tanrı Yahudilere, dünya uluslarının yönetimine karşı isyan etmemeleri gerektiğini söylemektedir. Ve sonuncusunda Tanrı, Yahudilere aşırı derecede boyun eğdirmemeleri için dünya uluslarına emretmektedir.” (Babil Talmudu, Ketuvot 111a) şeklinde açıklanmıştır. Dolayısıyla yeminlerden ikisinin Yahudilerle, sonuncusunun ise Yahudilerin dışındaki diğer uluslarla ilgili olduğu görülmektedir. Bu yeminle birlikte Yahudilere yönelik sert ve zulüm içerisinde baskı kuran ulusların ise yok olacağına inanılmıştır (Midraş Rabba, Şir ha-Şirim Rabba 2:7). Ayrıca Mesih gelmeden önce kutsal topraklara yönelik herhangi bir kitlesel hareketin yasaklandığı kabul edilmiştir. Talmud'da yer alan bu ifadeler, Yahudi tarihinin her döneminde tartışılmıştır. Nitekim İbn Meymun'un 1172 yılında Yemen Yahudi cemaati lideri Yakov ben Natanel'e hitaben yazmış olduğu *İggeret Teyman* adlı mektupta da bu üç yemine atıf yapan bir bölüm bulunmaktadır. İbn Meymun bu mektubunda, sahte bir mesihçi hareketten muzdarip olan Yemenli Yahudilere moral vermeye çalışmıştır.

“Kutsanmış hafızaya sahip Süleyman, ilahi kaynaktan aldığı ilhamla, sürgünün uzun sürmesi sonucunda halkımızdan bazılarının vakti gelmeden önce bu sürgünü sona erdirmeye çalışacağını ve bunun sonucunda yok olacaklarını ya da felaketle karşılaşacaklarını öngördü. Bu nedenle onları bu tutumdan vazgeçirmek için uyardı ve mecazi bir dille onlara şu emri verdi: ‘Ey *Yeruşalim* kızları, ceylanlar ve dişi geyikler üzerine size ant içiriyorum. İstenilene

dek sevgiyi uyandırmayacak, kışkırtmayacaksınız.’ Şimdi, kardeşlerim ve dostlarım, o ana kadar lütfen yemininize sadık kalın ve sevgiyi körüklemeyin.” (Meral, 2013: 46).

Dolayısıyla İbn Meymun Mesih çağı gelmeden Filistin bölgesine yönelik her kitlesel harekete karşı çıktığını da bu şekilde ifade etmiştir. Benzer bir görüşü Bahya ben Aşer (ö. 1340) de ileri sürmüştür. Yakup ve Esav’ın karşılaşması üzerine yazdığı yorumda konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“II. Krallar, 18:15’te, Hizkiya’nın Tapınak hazinesindeki ve kendi kasalarındaki tüm gümüşü, talebi doğrultusunda Asur Kralı Sanherib’e verdiğini okuyoruz. Ayrıca savaş için elinde kalan az sayıdaki kuvveti de hazırladı (II. Tarihler, 32:6). Son olarak Tanrı’dan, Yahuda Krallığı’nı kurtararak gücünü tüm dünyaya göstermesi için dua etti (II. Krallar, 19:15). Kendimizi Yahudi olmayan düşman güçlerinin tehdidi altında bulduğumuzda benzer şekilde hareket etmeliyiz. Ancak, Tanrı’nın bizden hoşnutsuzluğunun ortaya çıktığı bugünlerde hala sürgünde olduğumuzu görüyoruz. Neşideler Neşidesi, 2:7’de açıkça görüldüğü gibi düşmanlarımıza karşı savaşı kışkırtmamalıyız: ‘Ey Yerusolim kızları, size ant içiriyorum.’ Talmud’daki bir görüş, yemini sürgündeki Yahudilerin yöneticilerine karşı isyan etmemelerine ve *Eretz Yisrael*’i silah zoruyla yeniden ele geçirmeye çalışmayacaklarına dair bir taahhüt olarak belirtir.” (Rabeynu Bahya al-Bereşit, 32:8).

Yahudi alimleri arasındaki bu genel eğilimin istisnası Moşe ben Nahman (ö. 1270) olmuştur. Kendisi Filistin bölgesine göç etmekle kalmayıp buraya taşınmanın ve yerleşmenin her çağdaki Yahudiler için bir emir olduğunu açıkça belirtmiştir:

“Dördüncü emir, Tanrı’nın atalarımıza, İbrahim’e, İshak’a ve Yakup’a verdiği toprakları miras almak ve onu başka ulusların eline bırakmamak ya da ıssız kalmasına izin vermemektir. İşte Tanrı, onlara şöyle dedi: ‘Ülkeyi yurt edinecek, oraya yerleşeceksiniz; çünkü mülk edinesiniz diye orayı size verdim’ (Sayılar, 33:53). Bu buyruğun mesajı başka yerlerde de tekrarlanır: ‘Gidin, Tanrı’nın atalarınıza ant içerek verdiği ülkeyi mülk edinin’ (Tesniye, 1:8)... Bize her nesilde bu toprakları ele geçirmemiz emredilmiştir. Şimdi diyorum ki, bilgiler *Eretz Yisrael*’de yaşamayı net bir şekilde vurgulamışlar hatta burayı terk eden ve bu topraklar dışında yaşayan herkesin putperestlik yapmış gibi olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir (I. Samuel, 26:19). Toprağa sahip olmamızın ve yerleşmemizin emredildiği bu olumlu emirle ilgili buna benzer birçok net ifade kullandılar. Bu nedenle Talmud’un birçok yerinde gösterildiği gibi bu emir, sürgün döneminde bile her bir bireyi yükümlü kılan ebedi ve olumlu bir emirdir... *Eretz Yisrael*’e yerleşmek Tevrat’taki tüm emirlere eşittir.” (Hasagot ha-Ramban al-Sefer ha-Mitzvot, Şikahat ha-Asyan 4).

Moşe ben Nahman’ın yaşamış olduğu dönemde Filistin bölgesinin, Yahudiler tarafından askeri yollarla ele geçirilmesi gibi bir durumun düşünülemeyeceği açıktır. Dolayısıyla kendisi bu toprakları ele geçirme konusundaki ebedi olarak kabul ettiği tanrısal emre ilginç bir alternatif sunmuştur. Onun ortaya koyduğu bu yorum, ölümünden altı yüz yıl sonra bile dindar Siyonistler üzerinde ciddi bir etki oluşturmuştur: “*Eretz Yisrael*’e yerleşmek Tevrat’taki tüm emirlere eşittir.” Buna göre bir Yahudinin Filistin bölgesini ele geçirme yükümlülüğünü yerine getirmesi için sadece askeri yollara müracaat etmesi gerekmez. Bölgede Yahudi topluluklarının kurulması ve toprağın geliştirilmesiyle de bu yükümlülük yerine getirilmiş olacaktır. Böylece o dönemdeki Yahudiler için daha az “tehlikeli” bir yolla yeni eylem biçimi oluşturulmuş ve Talmud’daki “Yahudileri kitlesel tehlikelerden koruma” prensibine de uyum sağlayacak bir yol bulunmuştur (Firestone,

2012: 131-132). İlginç olan husus Moşe ben Nahman'ın bu görüşlerinin yaklaşık altı asır sonra Filistin bölgesinde uygulamaya konulmuş olmasıdır. Nitekim kendisi, Ortodoks ve dindar Siyonist grupların ön plana çıkardığı bir isim olmuş ve modern dönemde Filistin bölgesini ele geçirmek, yerleşmek ve kontrol etmek konularında görüşlerine sıklıkla başvurulmuştur.

Yahudilerin bağımsız ve ulusal bir yurda sahip olabilmeleri için “Topraksız bir halka, halksız bir toprak” söylemiyle yola çıkan Siyonizm, aradığı toprağı Tevrat metinleri içerisinde bulmuş ve hedefine Filistin bölgesini yerleştirmiştir (Karahan, 2020: 119-120). 1880’lerin başlarından itibaren faaliyete geçen *Hibat Tsiyon* (Siyon Sevgisi) adlı hareket içerisinde Siyonist örgütlenmenin ilk aşaması gerçekleştirilmiştir. Bu hareket içerisinde geleneksel anlayışı benimseyenler ile Seküler Yahudiler farklılıklara ve çeşitli gerilimlere rağmen birlikte faaliyet göstermişlerdir. Fakat yüzyılın başından itibaren Siyonist hareketin liderliği Yahudi geleneğine tamamen yabancılaşmış seküler Yahudilerin eline geçmiştir. Dolayısıyla Siyonizm, büyük ölçüde seküler bir hareket haline gelmiştir. Bununla birlikte bazı dindar küçük gruplar da Siyonizm içerisindeki hâkim seküler yapının yanında yer almaya devam etmiştir (Firestone, 2012: 147). Özellikle Zvi Hirsch Kalischer (ö. 1874) ve Judah Alkalai (ö. 1878) gibi isimler dini metinlere atıf yaparak Siyonizm içerisinde faaliyette bulunan öncü kişiler olmuşlardır.

Geleneğe bağlı dini eğitim olarak Aşkenazlar arasında yetişen Kalischer, Avrupa’da yaşanan milliyetçilik fikirlerini ciddi şekilde hissetmiş ve kendi döneminin bu gerçekliğini Yahudilere aksettirmeye çalışmıştır. “İtalyanların, Polonyalıların ve Macarların yaptıklarına dikkat edin. Onlar hayatlarını (kendi) ülkelerinin emrine verdiler... Kendimizden utanmalıyız! Çünkü saydığım bu uluslar kendi onurları adına hareket ettiler. Oysa biz sadece atalarımızın onurunu değil Tanrı’nın yüceliğini de düşünmeliyiz.” cümlelerini kuran Kalischer, Yahudilerin yürüteceği bir mücadelenin Filistin bölgesinde başarıya ulaşabilmesini amaçlamıştır. Kendisinden önceki tüm nesillerin takip ettiği “kurtuluş, sadece Tanrı dilediğinde gerçekleşecektir.” şeklindeki görüşten ayrılmış ve “Tanrı’nın aniden göklerden inip halkına ‘Ayrılın!’ diyeceğini düşünmemek gerekir.” demiştir. Mesih gelmeden önce Filistin bölgesinde yerleşimin yasaklanmadığına dair görüşlerini yazmış olduğu *Rișon le-Tsiyon*’un girişinde ele almıştır. Kalischer, sadece Filistin bölgesine yerleşimi değil aynı zamanda Tapınaktaki kurban uygulamalarının da yeniden yürürlüğe girmesi gerektiğini vurgulamıştır (Lehman-Wilzig, 1976: 58). Siyonizm içerisindeki öncü din adamlarından bir diğeri olan Judah Alkalai de benzer görüşlere sahip olmuştur. Yahudilerin kurtuluşunun işlenilen günahlardan bireysel pişmanlık ve kişisel çabayla değil kolektif olarak Filistin bölgesine dönüş yoluyla gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Kalischer gibi Milliyetçilik fikirlerinden etkilenen Alkalai, geleneğin aksine Mesih’in gelmesi için Yahudilerin Filistin bölgesine göç etmesini gerekli görmüştür (Karahan, 2021: 194). Yahudilerin bu topraklarda bir parlamento ve orduya sahip olmasını zorunlu gören Alkalai, 1871 yılında bölgeye ilk Siyonist göçü gerçekleştiren kişi olarak da kabul edilmektedir (Toprak, 2023: 163).

Mizrahi olarak bilinen dindar Siyonist yapının kurucusu Rabbi Isaac Jacob Reines (ö. 1915), 1899 yılında Mesih ve kefaretiyle Siyonist hareketin çatışmadığını “Bu

ideolojide mesihçi kurtuluş fikriyle ilgili hiçbir şey yoktur. Siyonistlerin hiçbir eyleminde ya da amacında gelecekteki kurtuluşa dair en ufak bir ima yoktur. Tek niyetleri İsrail'in yaşam koşullarını iyileştirmek, onurlarını yüceltmek ve onları mutlu bir yaşama alıştırmaktır... O halde bu hareket kefarete fikriyle nasıl karşılaştırılabilir?" ifadeleriyle vurgulamıştır. Ertesi yıl, Siyonist hareket içerisindeki diğer din adamları da benzer bir tutum sergileyerek "Siyonist düşüncenin bir şekilde gelecekteki kefarete ve Mesih'in gelişine ilişkili olduğunu düşünenler ve bu nedenle Siyonizm'in kutsal dinimize zarar verdiğini ileri sürenler yanılıyorlar. Eğer bazıları Siyon'dan bahsederken aynı zamanda kurtuluştan ve Mesih'in gelişinden de bahsediyorlarsa ve böylece bu fikrin gerçek kurtuluş topraklarına tecavüz ettiği gibi iğrenç bir düşüncenin insanların aklına girmesine izin veriyorlarsa, bu kişilerin sadece kendileri suçlanmalıdır. Çünkü ifade ettikleri kendi yanlış düşünceleridir." şeklinde bir açıklama yapmışlardır. Bütün bu ifadeler geleneğe bağlı Yahudiler arasında Siyonizm'le ve modern dönemde Filistin bölgesine yerleşmekle ilgili yaşanan ciddi tartışmaları göstermektedir. Hareket içerisindeki dindar grupların, Siyonizm ve Mesih'le ilgili beklentiler arasında bir ayrım yapmak istedikleri açıktır. Onlara göre Siyonist fikir, ne Mesih'le ilgili beklentilerin yerine geçmiş ne de onları gerçekleştirmek, ortadan kaldırmak ya da mirasçısı olmak gibi bir amaç taşımıştır (Ravitzky, 1990: 11). Bu savunmanın sağlam bir zemininin olmadığı 1903'teki Altıncı Siyonist Kongre sırasında ortaya çıkmıştır. İngiliz hükümetinin, Doğu Afrika'da özerk bir Yahudi kolonisinin kurulması için önerdiği "Uganda Planı", her ne kadar Theodor Herzl (ö. 1904) ve *Mizrahiler* tarafından desteklenmiş olsa da katılımcılar, dindar Yahudilerin kutsal kabul ettikleri bu topraklardan kolay bir şekilde vazgeçmeye hazır olmalarını kabullenmemişlerdir. Sonuç olarak Siyonist hareket içerisindeki seküler yapı, dinin azalan etkisine rağmen tarihi kök ile ulusal geçmiş vurgusunda bulunarak Filistin bölgesinde ısrarcı olmuş ve Uganda Planı'nı geçersiz hale getirmiştir (Firestone, 2012: 157).

Siyonist hareket içerisinde İsrail'in kurulmasına yönelik faaliyetler giderek arttıkça toprak ve halkın yani Filistin bölgesi ve Yahudilerin restorasyonu ve dönüşümü konularında da ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. İsrail'in ilk başbakanı olan David Ben Gurion (ö. 1973), daha henüz devlet kurulmadan önce Tevrat'ı merkeze alarak İsrail sınırlarını çizmeye koyulmuş fakat diğer Siyonist liderler gibi sonraki süreçte bu sınırları esnetmek mecburiyetinde kalmıştır (Karahana, 2020: 210). Yine Ben Gurion, 2. Arap-İsrail Savaşı'nın (Süveyş Krizi) başlamasının üçüncü gününde *Kneset*'te bir konuşma yapmış ve savaşın gerçek nedeninin "Davud ve Süleyman'ın krallığını, kutsal metinlerdeki sınırlarına yeniden ulaştırmak!" olduğunu söylemiştir (Shahak, 2002: 8). Ben Gurion'un 1967 yılındaki Altı Gün Savaşları sırasında Ağlama Duvarı'nda çekilen fotoğrafı da oldukça dikkat çekicidir. Yahudilerce kutsal kabul edilen bir mekân olması sebebiyle etrafındakilerin *kippa* taktığı bu alanda Ben Gurion tankçı beresiyle görülmektedir. Bu ilk örnekleri dahi düşündüğümüzde Siyonizm'in, Yahudilikle ilgili tüm kutsal metin, anlatı ve sembolleri dini formdan çıkartıp "Yahudi tarihinin bir parçası" olarak yeni ve seküler bir bakış açısıyla anlamlandırdığı dikkat çekmektedir. İsrail'in sınırlarından belirlenen söyleme kadar her unsuru Tevrat merkezli oluşturan Siyonizm, Tevrat'ı ve Tevrat anlatılarını Tanrı'nın Yahudilere yasası olarak görmektense İsrail'e yön veren

Yahudi ulusunun eski metinleri olarak kabul etmeye daha meyilli görünmektedir. Yahudi geleneği açısından ancak Mesih'in gelişiyle ulaşılabilir sınırlar, Siyonizm tarafından ulaşılması için her fırsatın ve her türlü yöntemin değerlendirilebileceği Yahudi tarihinin, Yahudi ulusuna vermiş olduğu en öncelikli görev olarak kabul edilmiştir. Bazı Ultra Ortodoks Yahudiler ile İsrail'deki güvenlik güçleri arasındaki aşına olduğumuz gerilim ve çatışmanın en temel sebebi de toprak üzerindeki bu iki farklı yaklaşımdır.

Düşman

Yahudi geleneğine ve kutsal metinlerine bakıldığında “seçilmişlik düşüncesi” dikkat çekmektedir. Tanrı'nın ilk yarattığı unsurlar arasında Tevrat'ın zikredilmesi (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 1:4), yeryüzünün yaratılmasında Tevrat'ın Tanrı'ya rehberlik ettiğinin belirtilmesi (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 1:1) ve İsrailoğullarının Tevrat'ı kabul etmemiş olmaları sonucunda evrenin yok olacağının vurgulanması (Babil Talmudu, Şabat 88a) daha ilk andan itibaren İsrailoğullarının seçilmişliğini öne çıkaran örneklerden bazılarıdır. Yahudi geleneğinde yer alan bilgilere bakıldığında tarih boyunca insanlığın en genel biçimiyle İsrailoğulları ve yabancılar; yabancıların ise Nühiler ve putperestler olarak sınıflandırıldığı görülmektedir (Hasanov, 2015: 254). Tevrat metinlerinde putperestler, Tanrı'ya başkaldıran topluluk olarak Tanrı'nın ve dolayısıyla İsrailoğullarının başlıca düşmanı kabul edilmiştir. Nühiler ise İsrailoğulları nazarında Tanrı'yı kabul etmelerinin ve Nuh kanunlarını benimsemelerinin bir sonucu olarak belli bir değer ve konumda görülmüş, putperestlerle aynı kategoride değerlendirilmemişlerdir (Albo, Sefer ha-İkkarim 1:25). Son olarak Yahudi geleneğine göre İsrailoğulları, Tanrı tarafından seçilen, Tevrat'taki ifadeyle “Tanrı'nın ilk doğanı” olarak görülen (Çıkış, 4:22) ve eskatolojik beklentilerle dünyadaki tüm ulusları yöneteceğine inanılan bir millet olarak kabul edilmiştir (Gaon, Sefer ha-Emunot ve-ha-Deot, 8:6). Bu genel kategorik ayrımın dışında tarihte varlık göstermiş bazı halk, millet ve topluluklar, İsrailoğullarının başlıca düşmanları olarak konumlandırılmışlardır. Bu düşmanların belirlenmesinde en önemli unsurun toprak ya da Filistin bölgesi olduğu görülmektedir. İsrailoğullarının gerek bu bölgeye yerleşmelerinden önce gerekse bölgede varlık gösterdikleri dönemlerde Filistin bölgesinde yaşayan farklı toplulukların hızlı bir şekilde düşman kategorisine dahil edildiği görülmektedir. Bu anlayış Yahudi geleneğinde yer alan çeşitli yorumlarda da karşımıza çıkmaktadır. Saul, sadece Agak'ı sağ bıraktığı için Tanrı'nın öfkesiyle karşı karşıya kalırken Yeşu döneminde Girgaşlılar, Filistin bölgesini terk ettikleri için yedi Kenan ulusuna yönelik imha emirlerinden kurtulmuşlardır.

Yahudi geleneğindeki anlatılara bakıldığında zaman düşmanlarla mücadeleyi sürdüren bizzat Tanrı'nın kendisidir (Adam, 2004: 61). Buna göre öne çıkan ilk düşmanlar, İbrahim'in soyundan olmakla birlikte Yahudilerce dışlanan İsmail ve Esav'ın soyundan gelenler olmuştur. Özellikle Yahudilerin diğer din mensuplarıyla olan ilişkileri, çatışmaları ve muhalefetleri bu iki isim üzerinden sunulmuştur. Yahudilerin Hristiyan topluluklarla yaşadığı gerilimler “Yakup ve Esav” anlatılarıyla betimlenirken, “İshak ve İsmail” Müslümanlarla ilişkilerini ortaya koyan bir örnek haline gelmiştir. Bununla birlikte İsmail, belki de Yahudilerin Hristiyanlar tarafından görmüş oldukları baskı ve zulmün neticesinde asla Esav kadar kötü ve ölümcül bir düşmanlığın karakteri haline

getirilmemiştir (Hacohen, 2019: 22). İsmail ve Esav'la ilgili Yahudi geleneğinde yer alan “Atamız İbrahim dünyaya geldiğinde ondan bir kirlilik geldi: İsmail ve Ketura'nın oğulları, öncekilerden daha fazla kötülüğe yöneldiler. İshak geldiğinde ondan bir kirlilik geldi: Esav ve Edom'un tüm liderleri. Ama Yakup'ta hiçbir kusur yer almamıştır. Çünkü şöyle yazılmıştır: Yakup kusursuz bir adamdı (*İş Tam*), çadırlarda yaşardı (Tekvin, 25:27).” (Sifre Dvarim, 343) ifadeleri, bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.

Rabbani gelenek içerisinde İsmail'le ilgili rivayetlerin bir kısmı Esav'la ilişkilendirilerek kurgulanmıştır. Böylece Esav'ın işlemiş olduğu suçlar, dolaylı olarak İsmail'le de irtibatlandırılmıştır. Buna işaret eden yorumlardan birisinde Esav'ın zina, cinayet, ahireti reddetmek, Tanrıyı inkâr ve *beborlu*ğu hor görmek gibi beş büyük günahı işlediği anlatılmış (Araz, 2022: 140), sonrasında ise “(Esav) Yakup'u babasının evinden kaçmaya zorladı, kendisi ise İsmail'in evine giderek ondan kötü yolları öğrendi ve söylendiği gibi eşlerinin sayısını artırdı. Esav, İsmail'in yanına gitti ve İbrahim'in oğlu İsmail'in kızı Mahalath'ı kendine eş olarak aldı.” (Midraş Tanhuma, Şemot, 1:5) ifadeleri yer almıştır. Bu yorumla Esav'ın yapmış olduğu kötü eylemlerin kaynağı İsmail olarak gösterilmiş, zaten İsmail ile akrabalık bağı bulunan Esav'ın Mahalath'la evliliği ise kötülüğün birlik haline gelmesi şeklinde sunulmuştur.

Bilindiği gibi Tevrat'ta İbrahim'in soyunun İshak'la devam edeceği ve İsmail'in neslinden büyük bir ulusun meydana geleceği belirtilmiştir (Tekvin, 25:12-13). Yahudi geleneğinde İsmail'le ilgili olumsuz nitelendirmelerin yansıtıldığı bir başka anlatı onun soyunun Yahudilere yönelik kötü ve olumsuz davranışlarını konu edinmektedir. Hacer ve İsmail'in, İbrahim'in yanından ayrılmalarından sonra sularının tükenmesi ve Tanrı'nın onlara yardım etmesi ile ilgili *pasuk*larda Rabbi Simon şu şekilde bir yorumda bulunmuştur:

“Melekler onu Tanrı'nın huzurunda kınamak için atıldılar. Onun önünde şöyle dediler: ‘Evrenin Efendisi, çocuklarını susuzluktan öldürecek bu kişi için bir pınar mı yaratacaksın?’ Tanrı ise ‘O şimdi ne yapıyor, doğru bir kişi mi yoksa kötü mü?’ dedi. Melekler ona cevap verdi: ‘O doğru bir kişidir.’ Tanrı da onlara şöyle dedi: ‘Ben insanı ancak içinde bulunduğu zamanda yargılarımla. Kalkın, çocuğu kaldırın.’ (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 53:14).

Meleklerin bahsettiği İsmail'in (İsmail'in soyundan gelenlerin) İsrailoğullarını susuzluktan öldürmesi ile ilgili anlatı ise Raşi'nin tefsirinde yer almaktadır.

“O (İsmail) İsrailoğullarını nerede susuzluktan öldürdü? Nebukadnezar onları sürgüne götürdüğünde. Yeşaya, 21:13-14'te belirttiği gibi,² İsrailoğulları Araplar'ın yanına getirildiklerinde kendilerini yakalayanlara, ‘Yalvarıyoruz, bizi amcamız İsmail'in çocuklarına götürün, bize mutlaka acıyacaklardır.’ dediler. Bunlar onlara tuzlanmış et, balık ve hava ile şişirilmiş su tulumları getirdiler. İsrailoğulları bunların suyla dolu olduğuna inandılar ve onları ağızlarına koyduklarında hava vücutlarını doldurdu ve öldüler.” (Raşi al-Bereşit, 21:17).

Bir başka kaynakta bu olay benzer şekilde sunulur ve ardından “Onların babası (Tanrı), sizin atanıza (İsmail) böyle mi yaptı?” denilerek susuzluktan ölmek üzere olan İsmail'in duasının Tanrı tarafından kabul edilmesi anlatılır (Midraş Rabba, Eyha Rabba 2:4).

2 “Arabistan'la ilgili bildiri: Arabistan çalılıklarında geceleyeceksiniz, Ey Dedan kervanları! Ey Tema'da oturanlar, Su getirin, susamışları karşılayın, Kaçıp kurtulana ekme verin.” (Yeşaya, 21:13-14).

Tevrat'ta yer alan “Hem onun eli herkese karşı hem de herkesin eli ona karşı olacak.” (Tekvin, 16:12) şeklindeki ifadeler rabbani gelenek içerisinde İsmail ve soyunun başka milletlerle savaşıacağı şeklinde yorumlanmıştır. İsmail, Arapların atası olarak kabul edilmiş ve Yahudi kaynaklarında yer alan *Yişmaelim* kelimesi Müslüman Arapları nitelemek için kullanılan bir kelime olmuştur. İslam'ın ortaya çıkışından sonra İsmail, İslam'ı sembolize eden bir ilk örnek haline getirilmiştir (Meral, 2017: 219-220). İsmail'in ötekileştirilmesi ve İsrailoğullarının yaşamış olduğu bazı gerilimlerle ilişkilendirilmesi sonrasında Yahudi geleneğindeki “olumlu anlam” taşıyabilecek bazı rivayetlerin de olumsuz bir biçime dönüştürüldüğü görülmektedir. Tevrat'ta İshak, Yoşiya ve Süleyman'la birlikte doğmadan önce isimleri konan dört kişiden birisi olması, büyük bir ulusun atası olacağının bildirilmesi, susuz kaldığında doğru bir kişi olarak duasına icabet edilmesi ve bu su kaynağının ilk Şabat'ın arefesinde yaratılmış olması gibi olumlu nitelendirmeler süreç içerisinde olumsuz yorumlarla açıklanmıştır. Yine Talmud'da Tanrı'nın yarattığına pişman olduğu dört şey arasında İsmailoğulları da zikredilmiş³ ve rabbani kaynaklarda Tanrı'nın gelecekte İsrailoğullarına yapmış olduğu zulümlerden dolayı Esavoğullarını ve İsmailoğullarını yok edeceği bildirilmiştir (Hyrkanos, 1970: 383; Araz, 2022: 147).

Yahudi tarihinde Esav, Edom'u nitelendiren bir isim olmuş, Edom ise Babil, Helen, Roma ve Hristiyanlıkla ilişkilendirilmiştir. Mezmurlar'da “*Yeruşalim*'in düştüğü gün, ‘Yıkın onu, yıkın temellerine kadar!’ diyen Edomlular’ın tavrını anımsa, ey Tanrımız!” (Mezmurlar, 137:7) ifadesi yer almaktadır. Hatta Talmud'da İsrailoğullarının en büyük düşmanı Amalekliler dahi Edom'un soyundan gelen kişiler olarak ifade edilmiştir (Babil Talmudu, Bava Batra 21b). Tevrat'ta Esav ve Yakup'un daha anne karnındayken birbirleriyle itişmesi (Tekvin, 25:22), rabbani kaynaklarda İsrailoğulları ile Edomluların, Yahudilik ile putperestliğin mücadelesine atıfta bulunarak yorumlanmıştır (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 63:6). Böylece anne karnındaki iki çocuğun itişmesi birbirlerine zıt iki ulusa işaret etmiş, Esav ise İsrail'in karşıtı ve düşmanı olarak betimlenmiştir (Rabeynu Bahya al-Bereşit, 25:22).

Yahudi yorumlarında Esav, İbrahim'in mirasından kendi iradesiyle vazgeçen bir kişi olarak sunulmuştur. Muhtemelen Yakup'la aynı anneden olmaları ve Yakup'tan önce doğmuş olması kurgunun iradeye dayalı olarak sunulmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda *behorluk* hakkını çabucak Yakup'a devreden Esav'ın, Tanrı'nın vadettiği topraklardan da amcası İsmail'e danışarak kendi iradesi ile vazgeçtiği anlatılmaktadır:

“Esav Yakup'a, ‘Babamın bıraktığı her şeyi ikiye böl.’ dedi. ‘Önce ben seçeceğim, çünkü ben büyüğüm.’ Yakup ise şöyle dedi: ‘Bu kötü adamın gözü zenginliğe doymuyor.’ Yakup ne yaptı? Babasından kalan her şeyi tek parça olarak, diğer kısmı ise İsrail toprakları ve Makpela Mağarası olacak şekilde paylaştırdı. Esav ne yaptı? ‘Ve Esav İsmail'e gitti.’ (Tekvin, 28:9) denildiği gibi, ona danışmak için çölde İsmail'e gitti. İsmail Esav'a şöyle dedi: ‘Amorlular ve Kenanlılar bu topraklardalar ve Yakup ülkeyi miras alacağı konusunda (Tanrı'ya) güveniyor. Bu nedenle babandan kalan her şeyi al ve Yakup'un hiçbir şeyi kalmasın.’ (Hyrkanos, 1970: 289-290).

3 “Rav Hana bar Aha, bilgilerden şöyle nakletmiştir: ‘Tanrı'nın yarattığı için pişmanlık duyduğu dört varlık vardır. Çünkü onlar yarardan çok zarar vermiştir. Bunlar, sürgün, Keldaniler, İsmaililer ve kötü eğilimdir.’ (Babil Talmudu, Sukkah 52b).

Tevrat'ta Esav'la ilişkilendirilen Edom, Midraş yorumlarında İsrailoğullarının en acımasız düşmanlarıyla birlikte zikredilmiştir. Eden'den bir nehrin çıktığının ve bu nehrin dört kaynağa dönüştüğünün anlatıldığı yorumda Pişon'un Babil'i, Gihon'un Med ülkesini, Dicle'nin Yunanistan'ı, Fırat'ın ise Edom'u işaret ettiği anlatılmaktadır (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 16:4). Tevrat'ta geçen "parçalar arasında ahit" bölümünde yer alan "Güneş batarken Avram uykuya daldı ve dehşet verici, büyük bir karanlık onun üzerine çöktü." (Tekvin, 15:12) ifadeleri de rabbani din adamları tarafından yukarıdaki dört ülkeyle ilişkilendirilmiştir. Bu yorumlarda "dehşet" kelimesi Babil'i, "karanlık" Medleri, "büyük" sözcüğü Yunanistan'ı, "üzerine düştü" ifadesi ise Edom'u nitelendirecek şekilde sunulmuştur (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 44:17).

Yakup Yahudi tarihinde ne kadar benimsenen, içselleştirilen ve kusursuz şekilde tasvir edilen bir kişi olmuşsa, Esav da o kadar reddedilen, dışlanan ve düşman kabul edilen bir karakter olarak gösterilmiştir. Tevrat'ta geçen "Rahminde iki ulus var, senden iki ayrı halk doğacak." (Tekvin, 25:23) ifadeleri bu zıtlık bağlamında İsrailoğullarının en büyük kralı ve en dehşet verici düşmanı zikredilerek sunulmuştur: "Halkların en gururlularından ikisi senin rahmindedir. İsrail'de Süleyman ve putperestler arasında Hadrian." (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 63:7).

Esav'ı İsrailoğullarının sonraki düşmanlarıyla ilişkilendirebilecek bir anlatı, renk üzerinden ilerlemektedir. Rabbani yorumlarda Esav'ın kızıl tüylerle doğduğu; içtiği çorbanın, yaşadığı Seir ülkesi ve Edom topraklarının, savaşçıların kalkanlarının, askerleri ile giysilerinin kızıl olduğu ve intikamcısının da kızıl olacağı belirtilmiştir (Midraş Rabba, Bereşit Rabba 63:12). Bu yorumlarda geçen kızıl renk Roma savaşının sembolü olarak görülmüş ve bir gün Roma'nın yenileceğine dair oluşan beklentiyle sunulmuştur (Morgenstern, 2016: 213). Esav ve Edom'un Roma'yla ilişkilendirildiği en erken örnekler Bar-Kohba isyanı sırasında ortaya çıkmıştır. "Yakup'tan bir yıldız çıkacak." şeklinde başlayan ve İsrail'in yükselişi ile Edom'un ele geçirileceğini anlatan kehanetler (Sayılar, 24:17-18), Bar-Kohba'nın mesihliği ve Roma'nın çöküşü şeklinde yorumlanmıştır. Yine "Ses Yakup'un sesi, ama eller Esav'ın elleri." (Tekvin, 27:22) cümlesinde Yakup'un sesinin Beytar'da öldürülenlerin sesini, Esav'ın ellerinin ise İmparator Hadrian'ı nitelendirdiği belirtilmiştir (Kudüs Talmudu, Taanit 4:5:12-13; Midraş Rabba, Eyha Rabba 2:4). İsrailoğullarının sürgününü anlatan bir yorumda da Edom, Roma için kullanılan bir örnek olmuştur: "İsrailoğulları nereye sürgüne gittiyse, *Şekina* da onlarla birlikte gitti: Mısır'a, Babil'e, Elam'a ve Edom'a..." (Mekilta de-Rabbi Yişmael, Pisha 14:22). Buradaki Edom kelimesi, İkinci Mabed'in 70 yılında Romalılar tarafından yıkılması sonrasında yaşanan son büyük sürgüne atıf yapmaktadır. Dolayısıyla Yakup ve Esav, Yahudi geleneği açısından "Tanrı'nın halkı" ve "evrensel imparatorluk" arasındaki ebedi mücadeleyi tasvir etmek için kutsal metinlerdeki anlatılar ile çağdaş olayların birleştirildiği iki figür haline gelmiştir. Rabbani din adamları Kabil ve Esav'ı (Tekvin, 27:41), "kardeş katili" ve "kötülüğün temsilcisi" olarak tanımladıkları bir gelenek oluşturmuşlar, Firavun ve Haman'dan Gog-Magog'a kadar uzanan ve Yahudi topluluğuna karşı komplolar kurup dünyevi egemenlik peşinde koşan evrensel bir kötülüğü ifade etmek için kullandıkları bir örnek haline getirmişlerdir (Hacohen, 2019: 69, 73).

Edom kelimesi Roma'nın yeni dini benimsemesi ile birlikte Hristiyanlığı da nitelendiren bir kelime haline gelmiştir. Hatta bu nedenle 16. yüzyıldan itibaren kurumsal hale gelen Kilise sansürü, İbranice eserlerde yer alan Edom kelimesinin Hristiyanlığı ima ettiğini ve hakaret amacıyla kullanıldığını ileri sürerek metinlerden kesinlikle silinmesine karar vermiştir (Altuncu, 2023: 223). Hatta bu sebeple birçok Yahudi yazar eserlerinde geçen *Edom* ve *Yişmael* kelimelerinin putperestliği ve putları ima ettiğini ve Tanrı'nın düşmanlarını nitelendirdiğini belirtmek durumunda kalmıştır (Raz-Krakotzkin, 2007: 144).

Görüldüğü gibi İsmail ve Esav, Yahudi geleneğine göre İbrahim'in soyundan gelmelerine rağmen sadece onun mirasından reddedilmemiş aynı zamanda İsrailoğullarının en erken düşmanları kabul edilmişlerdir. Karakterlerine yöneltilen bazı olumsuz tasvirler, kendi soylarından gelen milletlerin kötülüklerinin ve İsrailoğullarına yönelik düşmanca tavırlarının başlıca nedeni olarak gösterilmiştir. Bu düşmanlık sadece bir bölge veya bir dönemle sınırlı tutulmamış, sonraki süreçte ortaya çıkan çeşitli devlet, imparatorluk, din ve din mensupları Yahudilerin düşmanı olarak görüldüğü ölçüde bu isimlerle tanımlanmıştır.

Yahudi geleneğinin erken dönemlerinde düşman haline getirilen İsmail ve Esav dışında daha sert tepkinin gösterildiği ve savaşla ilgili uygulamalara dayanak oluşturan iki önemli örnek bulunmaktadır. İsrailoğullarının Mısır'dan çıkıp Filistin bölgesine yönelmesiyle karşımıza çıkan *Amalekliler* ve *Yedi Kenan ulusu* Tevrat'taki düşman anlatılarının büyük bir bölümüne konu olmuştur. Filistin bölgesinde yaşamış olmalarının bir sonucu olarak kendilerine duyulan nefretin belirgin hale geldiği bu topluluklar günümüze ulaşamamış olsa da "İsrail'in" ve Yahudilerin ebedi düşmanı olarak kabul edilmiştir.

Yahudi geleneği içerisinde Amalek, sınırsız bir kötülükle ilişkilendirilmiştir. İsrailoğullarına büyük eziyetlerinin dokunduğu ileri sürülen Edomlular da dahil olmak üzere Yahudilerin kutsal metinlerdeki diğer hiçbir düşmanı bu seviyeye ulaşmamıştır (Firestone, 2012: 101). Tevrat'taki olay örgüsü, Mısır'dan çıkan Musa ve İsrailoğullarının Refidim denilen bölgede konakladığı sırada Amaleklilerin sebepsiz yere saldırmasıyla başlamıştır. Rabbani geleneğe göre Esav'ın soyundan gelen Amalekliler, atalarının düşmanlığı nedeniyle bu saldırıyı gerçekleştirmişlerdir (Hyrkanos, 1970: 346). Uzun süre devam eden savaşta Yeşu'nun komuta ettiği İsrailoğulları galip gelmiş Amalekliler ise geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Sonrasında ise Tanrı, "Bunu anı olarak kayda geç. Amaleklilerin adını yeryüzünden büsbütün sileceğim." (Çıkış, 17:14) şeklinde seslenmiştir. Bir sonraki bilgi Balam tarafından yapılan Amalek'in sonunun yıkım olacağına dair kehanettir (Sayılar, 24:20). Tesniye kitabında yer alan "Siz Mısır'dan çıktıktan sonra Amaleklilerin yolda size neler yaptığını hatırlayın. Siz yorgun ve bitkinen yolda size saldırdılar; geride kalan bütün güçsüzleri öldürdüler. Tanrı'dan korkmadılar. Tanrınız Rab mülk edinmek için miras olarak size vereceği ülkede sizi çevrenizdeki bütün düşmanlardan kurtarıp rahata kavuşturunca, Amaleklilerin anısını gökler altından sileceksiniz. Bunu unutmayın!" (Tesniye, 25:17-19) ifadeleri ise Amaleklilerin düşman olarak ilan edildiği en net ifadelerden biri olmuştur. Tevrat'ta birçok savaş sahnesi yer almış olsa da hiçbirini bu *pasuklarda* belirtilen Amaleklilere karşı nefreti ve intikam

duygusunu barındırmamıştır. İlerleyen bölümlerde ise Amaleklilere yönelik düşmanlığın nasıl sonuçlandırılması gerektiği anlatılmıştır: “İsraililere yaptıkları kötülükten ötürü Amaleklileri cezalandıracağım. Çünkü Mısır’dan çıkan İsraililere karşı koydular. Şimdi git, Amaleklilere saldır. Onlara ait her şeyi tamamen yok et, hiçbir şeyi esirgeme. Erkek, kadın, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür.” (I. Samuel, 15:2-3).⁴

Yahudi geleneğinde Amaleklilerin bu derece düşman kabul edilmesinin en temel nedeni, Tanrı’nın Filistin bölgesini miras olarak vereceğini vadettiği İsrailoğullarına yapılan saldırının aynı zamanda Tanrı’nın takdiri ve iradesine yönelik yapılmış bir saldırı olarak görülmesidir (Sforzo al-Dvarim 25:19). Nitekim Tanrı, Musa’ya sadece Mısır’dan çıkmasını emretmemiş, hangi güzergah üzerinden ilerlemesi gerektiğini dahi söylemiştir. Mısır’dan Filistin bölgesine ilerleyişle ilgili tüm hususlar Tanrı tarafından belirlenmiş, Amaleklilerin İsrailoğullarına saldırısı ise Tanrı’nın Filistin toprakları üzerindeki vaadine ve İsrailoğullarının seçilmişliğine bir başkaldırı ve savaş açma olarak değerlendirilmiştir.

Yahudi geleneğine göre Amalek’in yok edilmesi, kendilerine Filistin bölgesine girdikten sonra “başlarına bir kral atamak” ve “Tapınağı inşa etmek”le birlikte verilen üç büyük emirden birisi olmuştur. Yeryüzündeki tüm Amalekliler yok olmadan Tanrı’nın isminin huzur içinde olmayacağı ve yok etme emrinin her nesil için bir görev olduğu belirtilmiştir (Babil Talmudu, Sanhedrin 20b; Midraş Tanhuma, Ki Tetze 11:1). Ayrıca rabbani gelenek içerisinde Yahudilere yönelik her tehdit Amalek ile ilişkilendirilmiştir. Amaleklilerle ilgili yorumlarda, İsrailoğullarına saldıran her ulusun aynı cezayla karşılaşacağı ve yok olacağı belirtilmiştir:

“Bütün nesiller için böyledir. İsrail’in vurulduğu sopa ile sonunda kendisi de vurulacaktır. Tüm insanlar İsrail’i vurmak için gelen ve Tanrı’nın bu dünyada ve gelecek dünyada ‘vurduğu’ Amalek’ten ders alsınlar. ‘Amalek’in adını sileceğim.’ denildiği gibi. İsrail’e boyun eğdiren kötü Firavun’un, Tanrı tarafından Kızıldeniz’de boğulduğu gibi. Böylece, İsrail’e zarar vermek için ortaya çıkan her halk ve krallık aynı şekilde zarar görecektir. Biri onu nasıl karşıladıysa, o da öyle karşılandı.” (Mekilta de-Rabbi Yişmael, Amalek 2:1).

Çıkış ve Tesniye kitaplarındaki ifadelerin farklı yüklemelerle yer alması (sileceğim/sileceksin), rabbani din adamlarının üzerinde düşündüğü ve Kudüs’le ilişkilendirdiği bir konu olmuştur. Bu bağlamda sadece İsrailoğullarına değil Kudüs’e yönelik her saldırı girişimi de Amalek’le özdeşleştirilen bir konu haline gelmiştir. “Tanrı’nın tahtına elini uzatmadan önce Amalek’in adını sileceksin. Tanrı’nın tahtına elini uzattığında Amalek’in adını sileceğim.” ifadesiyle açıklanan farklılıkta Tanrı’nın tahtı (Bk. Yeremya, 3:17) Kudüs ve Süleyman Mabedi olarak yorumlanmıştır (Pesikta de-Rav Kahana 3:15; Hizkuni al-Dvarim 25:19).

Adını yeryüzünden silme emri, Yahudi geleneği açısından Amalek’in, en büyük düşman ve kötülüğün en safhali olarak görülmesiyle ilişkilidir. Bu nedenle Tevrat’ta sadece Amalek değil Amalekle ilgili her unsurun (Onlara ait her şeyi... erkek, kadın, çoluk çocuk, öküz,

4 Rabbani gelenek içerisinde kral ve adamlarının savaşmak için yola çıkmalarından sonra Saul’un bu emir üzerine düşündüğü ve “İnsanlar günah işlemiş olsa bile hayvanların suçu ne?” şeklinde içinden geçirdiği anlatılmaktadır. Bunun üzerine Tanrı’nın sesi (*Bat Kol*) Saul’e seslenmiş ve “Saul! ‘Çok fazla doğru olma!’ (Vaiz, 7:16) denildiği gibi Yaratıcıdan daha doğru olma!” şeklinde uyarmıştır. (Bk. Hyrkanos, 1970: 349-350).

koyun, deve, eşek) yok edilmesi emri yer almıştır. Böylece Amaleklilerle birlikte Amalek isminin ve anısının silinmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Tanrı tarafından verilen yasanın var olması için İsrailoğullarının yeryüzündeki varlığı gerekli görülmüştür. Dolayısıyla Yahudi geleneği açısından Amalek ve onunla ilgili her unsuru yok etmeye yönelik tutum, Tanrı'nın Yasası'nı da korumak anlamına gelmektedir. Rabbani yorumlarda yer alan “Böylece göklerin altında Amalek için bir oğul ve bir torun olmayacak. İnsanlar şöyle demeyecekler: ‘Bu ağaç Amalek’in, bu deve Amalek’in, bu koyun Amalek’in’... Musa, İsrailoğulları göklerin kanatları altından yok edilmeye çalışıldığı için Tanrı'nın huzurunda şöyle dedi: ‘Bu kötü kişiler İsrailoğullarını senin kanatlarının altından yok etmek istiyor. Onlara verdiğin Tevrat tomarını kim okuyacak? ... Çünkü belirtildiği gibi dünyanın bir ucundan diğer ucuna dağılmaya mahkûm olan İsrailoğullarını ortadan kaldırmaya çalıştılar.” (Midraş Rabba, Eyha Rabba 3:23) ifadeleri bu yaklaşımı gösteren en önemli örneklerden birisidir. Balam'ın kehanetini anlatan *pasuk*ların yorumlarında da Amalek'e yönelik şiddetli öfke ve yok etme emrinin nedenleri belirtilmektedir. Burada “Amalek halkı uluslar arasında birinciydi.” ifadesi, O dönemdeki en güçlü topluluk olmaktan ziyade İsrailoğullarıyla ilk savaşan millet şeklinde yorumlanmış ve bunun karşılığının ise mutlak yıkım ve isimlerinin yeryüzünden silinmesi olduğu belirtilmiştir (İbn Ezra al-Bamidbar 24:20). Yahudi geleneğine göre İsrailoğullarına ilk düşmanlık yapıp savaşan topluluk, yine İsrailoğullarının eliyle yok edilecektir (Raşi al-Bamidbar 24:20). Balam'ın ifadelerinde yer alan “...Ama sonu yıkım olacak.” ifadesinin ise Mesih dönemine atıf yaptığı belirtilmektedir. Buna göre Musa döneminde Amalekliler ile savaş yapılmış ve savaş sonrasında alanı terk eden Amalekliler evlerine dönmüştür. Sonrasında Saul döneminde bir savaş yapılmış ve Amalek kralı Agak dışında tüm Amalekliler yok edilmiştir. Mordehay ise çoğu Amaleklilerden olan yetmiş beş bin düşmanı öldürmüştür. Fakat Balam'ın belirttiği Amalek'in sonu ifadesi Mesih döneminden bahsetmektedir (Or ha-Hayim al-Bamidbar 24:20).

Tevrat metinlerindeki bütün Amaleklilerin öldürülmesine rağmen Saul tarafından kral olan Agak'ın sağ bırakılması hikayesi oldukça ilginç bir hikayedir. Sonraki süreçte Haman gibi Yahudi tarihindeki bazı önemli düşmanlar Agak'ın soyundan gelen birer Amalekli olarak kabul edilmiştir. Nitekim rabbani yorumlarda “Tanrı, gelecekte Agak'dan Yahudiler'in büyük düşmanı ve hasmı olan bir adamın çıkacağını gördü. Bu kimdi? Bu Haman'dı. Şöyle denilmektedir: Bütün Yahudilerin düşmanı Agaklı Hammedata'nın oğlu Haman!” (Hyrkanos, 1970: 388-389). Dolayısıyla Ester'in, İsrailoğullarını düşmanları olan Haman'ın elinden kurtarması ve Purim Bayramı'yla ilgili konular dahi Amalek anlatılarıyla sunulmuştur. Nitekim Talmud'da “Purim'den önceki Şabat olan Adar'ın ikinci Şabat'ında, “Amalek'in yaptıklarını hatırla (*zahor*)” bölümü okunur. *Zahor* bölümü Purim'le ilişkilendirilir çünkü geleneğe göre Haman, Amalek'in soyundan gelmiştir ve bu nedenle ona ve destekçilerine karşı kazanılan zafer Amalek'e karşı kazanılmış bir zaferdir.” (Babil Talmudu, Megilla 30a) ifadeleri yer almıştır. Her ne kadar Haman ve oğulları öldürülmüş, Amalekliler ortadan kaldırılmış olsa da Edom gibi bu ifade de Yahudilerin tüm düşmanları için bir sembol haline gelmiştir. Yahudilerin tüm düşmanları Amalek'in soyundan gelenler olarak düşünülmüş, Amalek'i yeryüzünden silme emrinin sadece soy olarak ona dayananları değil Yahudileri yok etmeye çalışıp Amalek'in fikrini taşıyan

herkesi kapsadığı belirtilmiştir. Hatta “İsrail ulusunu yok etmeye çalışan her millet *halahaya* göre Amalek olur.” şeklinde dini hükümler verilmiştir (Firestone, 2012: 103).

Tevrat’ta Amalek dışında İsrailoğullarına düşman olarak gösterilen diğer topluluklar “yedi Kenan ulusu” olarak belirtilmiştir. Tesniye kitabında “Tanrınız Rab mülk edinmek üzere gideceğiniz ülkeye sizi götürdüğünde, önünüzden birçok ulusu – Hititleri, Girgaşlıları, Amorluları, Kenanlıları, Perizlileri, Hivlileri, Yevusluları, sizden daha büyük ve daha güçlü yedi ulusu - kovacak.” (Tesniye, 7:1) ifadeleri yer almıştır.⁵ Bu ulusların isimleri belirtildikten sonra İsrailoğullarına, onları bozguna uğrattıkları zaman tümünü yok etmeleri, antlaşma yapmamaları ve merhamet göstermemeleri konusunda bir emir verilmiştir. Yine İsrailoğullarına, Şeria Irmağından Kenan ülkesine geçtikleri sırada buradaki ulusları kovmaları, putlarını ve tapınma yerlerini yıkmaları ve bu ülkeyi Tanrı’nın İsrailoğullarına vermesi sebebiyle yurt edinmeleri emredilmiştir (Sayılar, 33:51-53). Talmud’da yer alan “Yahudi halkı hâlâ Şeria Irmağı’ndayken Yeşu onlara şöyle dedi: Şeria Irmağı’nı hangi amaçla geçtiğinizi bilin. Bu, belirtildiği gibi, ülkede yaşayanları önünüzden kovmak içindir.” (Babil Talmudu, Sota 34a) ifadeleri de yukarıdaki yorumu doğrulamaktadır.

Yahudi Tarihinde Yeşu ve Davud dönemlerinde gerçekleşen savaşlar *milhemet mitsva* (emredilen/zorunlu savaş) ve *milhemet reşut* (isteğe bağlı savaş) şeklinde iki savaş çeşidini ortaya çıkarmıştır. Buna göre Yeşu döneminde İsrailoğullarının Filistin bölgesini ele geçirmek için Yedi Kenan ulusu ile yapmış olduğu savaşlar zorunlu savaş statüsünde, Davud döneminde gerçekleşen ganimet, güvenlik ve genişleme amacıyla yapılanlar ise isteğe bağlı savaş statüsünde kabul edilmiştir (Babil Talmudu, Sota 44b). Bu iki savaş biçimi arasında ciddi kural farklılıklarının olduğu görülmektedir. Öncelikle isteğe bağlı savaşta yeni evlenmiş veya yeni bir ev yapmış kişilerin savaşa katılım mecburiyeti yoktur. Fakat zorunlu savaşta her türlü muafiyet ortadan kalkmaktadır. Ayrıca zorunlu savaşlarda yani yedi Kenan ulusuyla yapılan savaşlarda tüm erkek, kadın ve çocukların öldürülmesi ve ganimet alınmaması emredilmiştir (Bk. Tesniye, 20:1-20). Bununla birlikte savaş kurallarının verildiği Tevrat bölümünde altı Kenan ulusunun ismi zikredilirken Girgaşlılardan bahsedilmez. Bununla ilgili olarak iki farklı görüş ileri sürülmektedir. İlk görüşte, yedi Kenan ulusu içerisinde en az nüfusa sahip en küçük topluluk olmaları nedeniyle Girgaşlıların isminin ilgili *pasukta* yer almadığı fakat bahsedilen emrin bu topluluk için de geçerli olduğu ifade edilmektedir (İbn Ezra al-Dvarim, 20:16). Diğer yorum ise oldukça dikkat çekicidir. Buna göre Yeşu, Filistin bölgesindeki topluluklara bölgeyi terk etmelerine, Nuh’un yedi yasasını kabul ederek barış yapmalarına ya da savaşmalarına yönelik bir teklifte bulunmuştur. Girgaşlılar, bu seçeneklere göre Filistin bölgesinden ayrılarak farklı bir ülkeye yerleşmiştir. Dolayısıyla Yeşu, Girgaşlılar ile savaşmamış ve Tanrı da Girgaşlılara, Filistin bölgesindeki topraklar kadar güzel ve verimli bir toprak vermiştir (Midraş Rabba, Vayikra Rabba 17:6). Bununla birlikte savaş sırasında nefes alan hiçbir canlının bırakılmaması ve ganimet alınmaması konusunda Amalekliler ve yedi Kenan ulusu arasında bir ayırım yapılmamıştır.

5 Kudüs Talmudu’nda “Atalarınız yedi ulusun ülkesini miras aldı ama siz gelecekte on ulusun ülkesini miras alacaksınız. Diğer üç ulus Kenililer, Kenizliler ve Kadmonlulardır.” ifadeleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra diğer üç bölgeyle ilgili Asya, İspanya, Şam, Arabistan gibi farklı bölgelerin isimleri de belirtilmiştir. (Bk. Kudüs Talmudu, Şevi’it 6:1:5).

İbn Meymun, “*Eretz Yisrael*’de yaşayan yedi Kenan ulusuna, Amalek’e ve Yahudilere saldıran herhangi bir düşmana karşı yapılan savaşları” emredilen savaş kategorisinde belirtmiştir. “İsrail topraklarının sınırlarını genişletmek ya da İsrail’in büyüklüğünü ve itibarını artırmak için diğer uluslarla yapılan savaşların” ise isteğe bağlı savaşlar olduğunu söylemiştir (İbn Meymûn, Mişne Tora, Melahim u-Melhamot 5:1). Görüldüğü gibi İbn Meymun, “İsrail toprakları”na ve Yahudilere yönelik gerçekleşen bir saldırıya karşı yapılan savaşları da *milhemet mitzva* kategorisinde değerlendirerek bununla ilgili kuralların uygulanması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca “yedi Kenan ulusunu yok etmenin” ve “Amalek’in anısını silmenin” birer olumlu emir (*mitsvot ase*) olduğunu ifade etmiştir (İbn Meymûn, Mişne Tora, Melahim u-Melhamot 5:4-5; Mitsvot Ase 187, 188).

Yahudi kaynaklarına yansıyan düşman tasvirleri sonraki dönemde de şekillenmeye devam etmiştir. Özellikle Roma’ya karşı gerçekleşen üç isyan girişimi düşman anlatılarıyla doludur. Bu isyanlar, 66-73 yılları arasında gerçekleşen “Büyük İsyan”, 115-117’de cereyan eden Kitos Savaşı (*Mered ha-Galuyot*) ve son olarak da 132-135’de Şimon Bar-Kohba’nın öncülüğünde sürdürülen Bar-Kohba İsyan’ı olmuştur (Olgun, 2013: 17). Bu üç ayaklanma da Yahudiler açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kudüs’ün düşmesi, İkinci Mabed’in yıkılması ve Yahudilerin yok olmanın eşiğine gelmesi, Yahudiler açısından tüm bu isyan süreçlerinin üzerinde durulmasına sebebiyet vermiş ve kitlesel hareketlere bazı istisnalar dışında mesafe gösterilmesini sağlamıştır. Özellikle Masada’da yaşandığı ifade edilen bir anlatı, günümüze kadar tesir etmiştir. Buna göre Roma’nın kuşatmasını kaldırmayacağını anlayan ve erzakları tükenen Masada’daki Yahudiler, Eleazar ben Ya’ir’in önerisiyle düşmanın elinde ölmektense kendi canlarına kıymanın daha iyi olacağına karar vermişlerdir. Buna göre belirlenen on kişi kaledeki herkesi kılıçtan geçirmiş, bu grup içerisindeki bir kişi ise diğerlerini öldürdükten sonra kendi canına kıymıştır. Günümüzde İsrail ordusuna mensup askerler ve eğitim kurumlarında bulunan öğrenciler Masada’ya getirilmekte ve “Masada bir daha düşmeyecek!” şeklinde marşlar söylenilmektedir. Böylece millî bir kimlik oluşturulmaya çalışıldığı gibi Yahudilere yönelik herhangi bir tehdit karşısında her türlü eylem ve saldırının da meşru kabul edildiği vurgulanmış olur. Bu anlatının başka bir yansıması ise bir daha asla Yahudilerin yıkımına neden olabilecek bir güçle çatışma içerisine girmemek ve onu düşman kategorisine sokmamak şeklindedir. Özellikle yüzlerce yıl boyunca süren diaspora döneminde Yahudiler, kendi yıkımlarına yol açabilecek bütün otoritelerle çatışmaktan kaçınmışlardır. Sürgündeki Yahudiler, etrafı yetmiş kurtla çevrilmiş bir koyuna benzetilmiş ve bununla ilgili olarak “Böyle bir durumda, koyunun yapabileceği en akıllıca iş, kurtlarca unutulmaya çalışmaktır. Ancak dünya devletleri kendilerini diğer meselelere verip de Yahudilerle hiç ilgilenmezlerse Yahudiler için iyi olur. Herkesin git gide daha çok bizden bahsettiği bir dönemde büyük bir tehlike altındayız.” ifadeleri kullanılmıştır (Rabkin, 2014: 156).

Sonuç

Yahudilik, kutsal kabul edilen ve Tanrı tarafından İsrailoğullarına vadedildiğine inanılan topraklarla ilişkili bir din olmuştur. Ayrıca bu topraklar, erken dönemlerden günümüze kadar Yahudi kimliğini şekillendiren en önemli unsurlardan birisi haline gelmiştir.

İsrailoğullarının diğer tüm uluslar içerisinde seçilmiş olduğu nasıl vurgulanmışsa, Filistin bölgesi de yeryüzünün geri kalanına göre seçilmiş ve kutsal kabul edilmiş topraklardır. Bu kutsallık ise *Şekina*'nın burada ikamet ettiği düşüncesine ve İsrailoğullarının buraya yerleşmiş olmasına dayandırılmaktadır. Dolayısıyla Tevrat metinlerinin önemli bir bölümünde vurgulanan kutsal toprak anlayışı, Tanrı'nın İbrahim'le ahdi ve seçilmişlik düşüncesiyle şekillenen bir konu olmuştur. Yahudi geleneğine göre İsrailoğulları içerisindeki Levililer ve Kohenler gibi bazı kabilelere özel bir konum verildiği gibi Filistin bölgesinde yer alan çeşitli bölgelerin de kutsallık açısından daha üst seviyede olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda kutsallığın Filistin bölgesi, Kudüs, Moriya tepesi, Tapınak ve *kutsallar kutsalı* olarak ifade edilen alanlarda giderek arttığı vurgulanmıştır.

Tanrı, kutsal topraklarla ilgili ahdini ilk olarak İbrahim'le yapmış sonrasında ise Tanrı'nın vaadi, İshak ve Yakup'la sürdürülmüştür. İbrahim'le yapılan ahitleşmede "senin soyuna" ifadesi yer almış olsa da İbrahim'in soyundan gelen İsmail ve Esav bu ahdin dışında bırakılmıştır. Bundan dolayı İshak ve Yakup'la yeni ahitleşmelerin yapıldığı görülmektedir. İsmail ve Esav'ın vadedilmiş topraklarla ilişkisinin kopartılması ise farklı anlatılarla sunulmuştur. İsmail, Tanrı'nın emri sonucunda annesi ile birlikte İbrahim'in evinden çıkarken, Esav'ın kendi iradesi ve tercihleri ile kutsal topraklardaki hakkından vazgeçtiği anlatılmaktadır. Yahudilerin, Yeşu döneminde ele geçirilebildiği Filistin bölgesinden farklı dönemlerde sürgün edilmeleri kutsal topraklara duyulan özlemle şekillenen yeni bir kimliği ve Mesih dönemine işaret eden eskatolojik beklentileri ortaya çıkarmıştır. Rabbani gelenekte yer alan üç yemin yorumlarıyla Filistin bölgesinin İsrailoğullarına vaadi ebedi kabul edilmiş, bununla birlikte sürgün, işlenen günahlar ve Tanrı'ya karşı yapılan hataların bir sonucu olarak görülmüştür. Sürgünün ancak Mesih'in gelmesiyle sona ereceği, kutsal topraklara geri dönüşün ise ancak Mesih döneminde olacağı vurgulanmıştır. Sonraki dönemlerde ise Filistin bölgesini ele geçirmenin her Yahudi için zorunlu bir emir olduğunu vurgulayan yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu yorumların olduğu dönemde Yahudilerin bu bölgeyi ele geçirmesi gibi bir durum mümkün olamayacağından Filistin'e yerleşim ve imar faaliyetleriyle bu emrin yerine getirilebileceği de ifade edilmiştir. Bu yorumlar Siyonizm'in ortaya çıkmasıyla ön planda tutulmuş ve az da olsa bazı dindar grupların Siyonizm içerisinde faaliyet göstermesine neden olmuştur. Siyonizm'in ortaya çıkmasıyla birlikte yapılan açıklama ve söylemler, yürütülen faaliyetlerle Yahudi geleneğinin, üç yemin yorumlarının ve Mesih'le ilgili inanışların reddedilmediğini vurgulamıştır. Amaçlanan başlıca unsurun Yahudilerin varlığı ve güvenliği olduğu belirtilmiş fakat Uganda Planı'nın reddedilmesiyle bu söylemin geçerli olmadığı anlaşılmıştır. Siyonizm, Yahudilerin yaşaması için gerekli olan toprakları Tevrat bölümlerinde yer alan ifadelerle belirlemiş ve bu doğrultudaki faaliyetlerini seküler yapısı nedeniyle dini motivasyonlarla değil ulusal ve milliyetçi hedeflerle inşa etmiştir.

Yahudi geleneğinde kutsal toprak anlayışıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir başka unsur düşman tanımlarıdır. Bu bağlamda Yahudilerin Filistin bölgesine yerleşmeleriyle birlikte burada yaşamış olan ya da İsrailoğullarıyla birlikte yaşayan diğer topluluk ve milletler düşman olarak kabul edilmişlerdir. İbrahim'in soyundan olan İsmail ve Esav, kurgulanan metinlerle sadece Filistin bölgesiyle bağı koparılan kişiler olmamış aynı zamanda Yahudi tarihindeki ilk düşman anlatıları haline gelmişlerdir. Hatta İsmail'in

babası olması nedeniyle İbrahim'in, Esav'ın babası olması nedeniyle İshak'ın kusurlu oldukları fakat Yakup'un tam ve kusursuz olduğu belirtilmiştir. Tevrat'ta bu isimlerle ilgili geçen bazı olumlu imalar dahi yorumlarla dönüştürülmüş ve Tanrı'nın İsmail ve Esav'ın soyundan gelenleri yok edeceğinin vurgulanmasına kadar ileri gitmiştir. Yahudilere yönelik büyük baskı ve zulümler yaptığı ileri sürülen Babil, Yunan ve Romalılar da Esav ve Edom'la tasvir edilmişlerdir. Dolayısıyla erken dönemlerde İsrailoğullarının düşman kategorisine giren her din, millet ve topluluğun Esav, Edom ve İsmail'le sembolize edildiği görülmektedir. Bunun dışında İsrailoğullarının vadedilmiş topraklarla ilişkili olarak belirlediği iki düşman kategorisi daha bulunmaktadır. Mısır'dan çıkış sonrasında dayanan ve Filistin bölgesiyle ilgili olduğu görülen bu düşmanlar Amalek ve yedi Kenan ulusudur. Yahudilikte bu topluluklara duyulan nefret ve düşmanlık, Yahudi hukukunda farklı savaş kategorilerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu iki toplulukla yapılan savaşlar “zorunlu savaş” statüsünde ele alınmış, nefes alan her canlının imha edilmesi ve ganimet alınmaması emredilmiştir. Her ne kadar bu uluslar günümüze ulaşmamış olsa da Amalek'in adını silmek ve yedi Kenan ulusunu yok etmek bütün Yahudilerin her dönemde yapmakla mükellef olduğu bir emir olarak kabul edilmiştir. Sürgün döneminde gerilim ve Yahudilerin yıkımına neden olabilecek çatışmalardan kaçınılmaya çalışılmış olsa da günümüzde İsraili yetkililer, Filistin bölgesinde yaşayan farklı unsurları kolay bir şekilde düşman olarak nitelendirmekte ve yürütmüş olduğu saldırılarında Amalek ve yedi Kenan ulusu ile ilgili söylemlere yer vermektedirler.

Kaynakça

- Adam, B. (2004). Kutsal Toprak, Mesih ve Terör. *Dini Araştırmalar*, 7/20, 61-72.
- Albo, Y. *Sefer ha-Ikkrarim* (<https://www.sefaria.org/>).
- Altinel, T. S. (2021). *İsrailoğulları'nın Kutsal Soyu Kohenler*. MiletNihal Yayınları. İstanbul.
- Altuncu, A. (2023). *Kilise ve Sansür: Papalığın İbrani Matbuatına Yönelik Sansürü*. Ankara Okulu Yayınları. Ankara.
- Araz, Ö. F. (2022). Yahudi Dini Literatüründe İsmail İle İlgili Rivayetlerin Analizi. *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 6/1, 119-150.
- Babil Talmudu* (<https://www.sefaria.org/>).
- Bereşit, *Tora ve Afiara*. (2002). Gözlem Yayınları. İstanbul.
- Firestone, R. (2012). *Holy War in Judaism: The Fall and Rise of a Controversial Idea*. Oxford University Press. New York.
- Gaon, Sa'adya, *Sefer ha-Emunot ve-ha-Deot* (<https://www.sefaria.org/>).
- Gürkan, S. L. (2005). Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 13, 25-61.
- Gürkan, S. L. (2009). *The Jews as a Chosen People: Tradition and Transformation*. Routledge. London, New York.
- Gürkan, S. L. (2008). *Yahudilik*, İSAM Yayınları. İstanbul.
- Hacohen, M. H. (2019). *Jacob & Esau: Jewish European History Between Nation and Empire*. Cambridge University Press. New York.
- Harman, Ö. F. (2007). Hz. İbrahim-Hz. İsmail ve Kurban. 1. Hz. İbrahim Sempozyumu (17-18 Ekim 1997) *Bildirir Kitabı*. (149-157). Şurkav Yayınları. Şanlıurfa.
- Hasagot ha-Ramban al-Sefer ha-Mitzvot* (<https://www.sefaria.org/>).
- Hasanov, E. (2015). *Nuh Kanunları ve Nuhilik*. İSAM Yayınları. İstanbul.
- İbn Ezra al-Bamidbar* (<https://www.sefaria.org/>).
- İbn Meymûn, Musa, *Mişne Tora* (<https://www.sefaria.org/>).
- Karahan, S. (2021). Siyonist Öğretide Vaat Edilmiş Topraklar. *Ortadoğu Etütleri*, 13/2, 177-213.

- Karahan, S. (2020). *Siyonizmin Teolojik Temelleri*. Divan Kitap. İstanbul.
- Katar, M. (2022). İsrailoğulları'nın Kenan (Filistin) Topraklarını Ele Geçirme Süreci. *Tarihten Günümüze Yahudilik* (25-49). İlahiyat Yayınları. Ankara.
- Kudüs Talmudu* (<https://www.sefaria.org/>).
- Kurt, A. O. (2007). *Erken Dönem Yahudi Tarihi: Yahudiliğin Mimarı Ezra*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.
- Kurt, A. O. (2008). Yahudilik'te Sürgün Metaforu: "Boş Ülke" Miti ve "İncir" Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Milel ve Nihal*, 5/3, 257-267.
- Kurt, A. O. (2006). Yahudilik'te Sürgün Teolojisi: Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün. *Dini Araştırmalar*, 9/25, 61-78.
- Lehman-Wilzig, S. N. (1976). Proto-Zionism and its Proto-Herzl: The Philosophy and Efforts of Rabbi Zvi Hirsch Kalischer. *A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 16/1, 56-76.
- Mekilta de-Rabbi Yişmael* (<https://www.sefaria.org/>).
- Meral, Y. (2013). İbn Meymun'un Yemen Mektubu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54/2, 1-48.
- Meral, Y. (2020). Tavra'ta Ahiret ve Diriliş İnancı Neden Zikredilmedi? Yahudi Düşünürlerin Gerekçeleri ve Kur'an'ın Tanıklığı. *Journal of Islamic Research*, 31/1, 1-17.
- Meral, Y. (2017). *Yahudi Düşüncesinde İslam Algısı: İbn Meymun (Maimonides) Örneği*. Ankara Okulu Yayınları. Ankara.
- Meral, Y. (2021). *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. MilelNihal Yayınları. İstanbul.
- Meral, Y. (2020) *Yahudilikte Cismânî Haşır Tartışmaları*. Ankara Okulu Yayınları. Ankara.
- Midraš Rabba* (<https://www.sefaria.org/>).
- Midraš Tanhuma* (<https://www.sefaria.org/>).
- Morgenstern, M. (2016). The Image of Edom in Midrash Bereshit Rabbah. *Revue de l'Histoire des Religions*, 233, 193-222.
- Olgun, H. (2013). Modern İsrail'in Milli Kimlik Kaynağı Olarak Josephus'un 'Masada' Anlatısı. *Milel ve Nihal*, 10/1, 7-39.
- Or ha-Hayim al-Bamidbar* (<https://www.sefaria.org/>).
- Pesikta de-Rav Kahana* (<https://www.sefaria.org/>).
- R. Eliezer b. Hyrkanos. (1970). *Pirke de-Rabbi Eliezer*. Hermon Press. New York.
- Rabeynu Bahya al-Bereşit* (<https://www.sefaria.org/>).
- Rabkin, Y. M. (2014). *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Raşi al-Bereşit* (<https://www.sefaria.org/>).
- Ravitzky, A. (1990). Religious Radicalism and Political Messianism in Israel. *Religious Radicalism and Politics in the Middle East* (11-37). State University of New York Press. New York.
- Raz-Krakovitzkin, A. (2007). *The Censor, the Editor, and the Text: The Catholic Church and the Shaping of the Jewish Canon in the Sixteenth Century*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Sforno al-Dvarim* (<https://www.sefaria.org/>).
- Shahak, I. (2002). *Jewish History. Jewish Religion: The Weight of Three Thousand Years*. Pluto Press. London, Sterling, Virginia.
- Sidur Aşkenaz* (<https://www.sefaria.org/>).
- Sifre al-Dvarim* (<https://www.sefaria.org/>).
- Toprak, B. (2023) İsrail'e Dönüş Miti Bağlamında Kutsal Metnin Araçsallaştırılması. *Artuklu Akademi*, 10/2, 159-181.
- Troen, S. I. (2000). Frontier Myths and Their Applications in America and Israel: A Transnational Perspective. *Israel Studies*, 5/1, 301-329.
- Anadolu Ajansı – AA. (2024). *Netanyahu'nun "Amalekliler" Konuşması İsrail'in Soykırım Suçlandığı Davada Delil Olarak Sunuldu*:
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/netanyahunun-amalekliler-konusmasi-israilin-soykirimla-suclandigi-davada-delil-olarak-sunuldu/3106324> (Erişim Tarihi: 28.03.2024)